

ŞEVVÂL ORUCU İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN SENED VE METİN YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatih Mehmet Yılmaz*

Özet:

Ramazân ayında tutulan farz oruçtan sonra Şevvâl ayından altı günü oruçla geçirme, Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiş ve söz konusu ibâdeti yapanların, senenin tamamını oruç tutmuş gibi olacağı vurgulanmıştır. Hz. Peygamber, bu tavsiyesi ile insanların her alanda olduğu gibi ibâdetler konusunda da ifrata kaçmadan hareket etmelerine vesile olmuştur. Böylece din, muhataplarında hayatın bütün yönlerini dikkate alma ve herkese karşı sorumluluğu olduğunun bilincinde olma şeklinde bir farkındalık da oluşturmuştur. Bu teşviklere rağmen Şevvâl ayındaki orucun tutulma şekliyle ilgili farklı uygulamalar ortaya çıkmış, bu durum mezhep imamlarının bahse konu oruçla ilgili farklı hükümler vermesine de sebebiyet teşkil etmiştir. Buradan hareketle makalede hem Şevvâl orucunun kaynaklardaki yerlerine hem de râviler hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiş, ilgili rivâyetlerin sıhhat değerlendirmeleri yapılmış, ayrıca metin tetkiki/tenkidi ve mezheplerin görüşleri de serdedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oruç, Şevvâl orucu, Hadis, Nafile, İmam Mâlik.

Textual And Sanad Evaluation on The Rumours of The Fasting in The Six Days of Shawwal

Abstract:

To fast in the six days of shawwal after Ramadan fasting is recommended by Prophet Muhammad and also He emphasizes that one who fasts in these days is counted as someone who fasts the whole year. By doing this advice, He prevents Muslims to overdo in their prayers like preventing all the fields of life. Religion, thereby, creates awareness of considering all courses of life and awareness of respecting people in its respondents. In spite of this advice, various practices of this fasting occurred and this causes different fatwas about the fasting given by various faqih. Thus in this article the places of the fasting in sources and the narrators will be analyzed, the authenticity of the narrations will be evaluated and textual examination/criticism will be done and lastly the remarks of sects will be propounded.

Keywords: Fasting, Shawwal fasting, Hadith, Nafilah, İmam Malik.

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatihmehmetyilmaz@hitit.edu.tr

Giriş

Oruç kelimesi sözlükte “yemeyi, içmeyi, cinsel ilişkide bulunmayı ve konuşmayı terketmek, bırakmak”¹ anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, ikinci fecirden itibaren güneşin batışına kadar yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden kişinin kendisini ibâdet niyetiyle tutması/alıkoymasındır.² Savm/sıyâm kelimesi türevleri ile birlikte Kur’an-ı Kerim’de on bir ayette yer almakta,³ rivâyetlerde ise pek çok yerde geçmektedir.⁴ Nitekim Kur’an-ı Kerim’de önceki toplumlara da orucun farz kılındığı belirtilmekte,⁵ rivâyetlerde ise Nuh (a.s.)’ın Ramazan ve Kurban bayramları hariç bütün bir seneyi, Dâvûd (a.s.)’ın yılın yarısını, İbrâhîm (a.s.)’ın her ayın üç gününü oruçlu geçirdiği, bir yıl oruç tutup bir yıl tutmadığı,⁶ Mûsa (a.s.)’ın da şükür amaçlı oruç tuttuğu⁷ beyan edilmektedir.

Konuya câhiliye dönemi açısından bakıldığında cahiliyye ehlinin de aşûre orucu tuttuğu ifade edilmektedir.⁸ Hicret öncesi⁹ Hz. Peygamber tarafından da aşûre orucu tutulduğu,¹⁰ hicretin 2. yılında¹¹ Ramazan ayı orucu farz kılınınca müslümanların, aşûre

¹ İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sâdr, I-XV, Beyrut t.y., XII, 350.

² Mehmet, Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 462.

³ el-Bakara, 2/183, 184, 185, 187, 196; en-Nisa, 4/92; el-Maide, 5/89, 95; Meryem, 19/26; el-Ahzab, 33/35; el-Mücadele, 58/4.

⁴ A. J. Mensing Wensinck, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Hadisi’n Nebevî*, I-VII, Mektebetü Barbel, Londra 1936, “svm” md. III, 444-468,

⁵ el-Bakara, 2/183.

⁶ Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, tahk. Hamdi b. Abdülmeccid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiye, 2. Baskı, I-XXV, Kâhire 1415/1994, XIII, 54, h. no: 133.

⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, I-VI, Kâhire t.y., I, 336; Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, tahk. Muhammed Fuâd Abdü’l-Bâkî, Dâru İhyâü’t-Türâsi’l-Arâbî, I-V, Beyrut t.y., Sıyâm, 128; İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Zeyd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, tahk. Muhammed Fuâd Abdü’l-Bâkî, Dâru İhyâü’l-Kütübî’l-Arabiyye, I-II, Kâhire t.y., Sıyâm, 41;

⁸ Bkz. Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muğîra el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmiu’l-Müsned es-Sahîhu’l-Muhtasar min Umûri Resûlillâhi ve Sünenihi ve Eyyâmihi*, tahk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavkî’n-Necât, I-IX, 1. Baskı, yy. 1422, Tefsir (2), 24.

⁹ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, el-Mektebetü’s-Selefiyye, I-XIII, yy., t.y., IV, 246.

¹⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Berâm ed-Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî*, tahk. Hüseyin Selîm Esedü’d-Dârânî, Dâru’l Muğnî, 1. Baskı, I-IV, Riyâd 2000/1421, Savm, 46; Buhârî, Savm, 69; et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2. Baskı, I-V, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1397/1977, Savm, 49; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi es-Sicistânî, *Kitâbü’s-Sünen*, tahk. Muhammed Avvâme, Müessesetü’r-Reyyân, 2. Baskı, I-VI, Beyrut 2004/1425, Sıyâm, 65.

¹¹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, IV, 246.

orucunu tutma hususunda serbest bırakıldıkları da belirtilmektedir.¹² Ayrıca Ramazan orucu, Hz. Peygamber tarafından İslâm'ın temel ibadetlerinden birisi olarak sayılmıştır.¹³ İslâm'da oruç üç gruba ayrılmıştır. Bunlar farz, vacip ve nafil oruçlardır.

Farz Oruçlar:

Ramazan orucu ile bu orucun kazası olan oruçları bu tür oruçlara örnek olarak verebiliriz. Tutulması farz olan Ramazan orucu, Kur'an-ı Kerim'in ilgili hükümlerinde¹⁴ ve İbn Ömer'in naklettiği, "İslâm beş (şey) üzerine kurulmuştur; Şehâdet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan ayı orucunu tutmak ve hacca gitmek"¹⁵ hadiste açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca keffâret oruçlarını da bu kategoride değerlendirmek mümkündür.

Vacip Oruçlar:

Kişinin dinen yükümlü olmadığı halde tutmayı adadığı oruç (nezir orucu),¹⁶ Hanefîler'in terimiyle vacip olup,¹⁷ hüküm sıralaması içinde farzdan bir aşağı kademede bulunmaktadır. Ayrıca başlanıp da bozulan nafil oruçların kaza edilmesi de vacip olan oruçlardandır.¹⁸

Nafil Oruçlar:

Farz ve vacip olmayan, fakat dinen yapılması tavsiye edilen oruçların hükmü menduptur. Muharrem ayının dokuz ve onuncu veya on birinci günlerinde, Zilhicce ayının ilk sekiz gününde ve hacda olmayanlar için dokuzuncu (arefe) gününde, tercihen on üç, on dört ve on beşinci günleri olmak üzere, her kamerî ayın üç gününde, haftanın pazartesi ve perşembe günlerinde, haram aylar olarak bilinen Zilka'de, Zilhicce, Mu-

¹² Bkz. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, I-II, Beyrut, 1985/1406, Sıyâm, 11; Buhârî, *Savm*, 1, 69; Müslim, *Sıyâm*, 113, 115, 116, 125; Ebû Dâvûd, *Sıyâm*, 65.

¹³ Bkz. Buhârî, *İmân*, 1; Müslim, *İmân*, 19, 20, 21; Tirmizî, *İmân*, 3; en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî en-Nesâî, *el-Müctebâ*, tahk. Abdü'l-Fettâh Ebû Ğudde, *Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye*, I-IX, Halep t.y., *İmân*, 13.

¹⁴ el-Bakara, 2/183-187.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, II, 26, 92, 120, IV, 363, 364; Buhârî, *İmân*, 1; Müslim, *İmân*, 19, 20, 21; Tirmizî, *İmân*, 3; Nesâî, *İmân*, 13.

¹⁶ Bkz. Dehr, 76/7.

¹⁷ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., I-IV, İstanbul 1995, II, 386.

¹⁸ Bkz. Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, II, 387.

harrem ve Recep aylarında ve ayrıca Şevvâl ayında altı gün oruç tutmak, nafilâ oruçlar arasında sayılmıştır.¹⁹

İşte çalışmamızın omurgasını, nafilâ oruçlar sayılırken zikredilen ve mendup oruçlar nevinden olduğu belirtilen “Şevvâl ayının altı gününde oruç tutmak” ile ilgili rivâyetler oluşturacaktır. Sözlükte, “yukarı bakmak, yükselmek, kaldırmak, azalmak, kıtlaşmak, kovada veya kapta kalan su” anlamlarındaki “şevl” kökünden türeyen Şevvâl kelimesi, Ramazan’dan sonra gelen kamerî bir ay olup, aynı zamanda Hac aylarının da ilkidir.²⁰

Rivâyetlerin Sebeb-i Vurûdu:

Müfessirler, Kur’an ayetlerindeki muradın daha iyi anlaşılabilmesi ve inişlerine sebep olan nedeni ortaya koymak için sebeb-i nüzullerine özel önem verirler. Çünkü bu bilgi hem ayetin kendisini hem de diğer ayetlerle olan irtibatını değerlendirmede faydalı olabileceği gibi, istinbat etme durumundaki fakihlere de sağlıklı bir bakış açısı kazandırır. Ayrıca bu bilgi, ayetlerin hangi sıraya göre indiğini ve nasıl bir ortamda nazil olduğunu tespit etmede de yardımcı olacağı için toplumsal sorunlara Kur’an’ın yaklaşımını da gösterir.²¹ Aynı durum hadisler için de söz konusudur. Hz. Peygamber, bazen sözlerini bütün ümmetini içine alacak şekilde genel, bazen de özel bir durum sebeb-iyle söylemiş olabilmektedir.

Ramazan ayında tutulan farz oruçtan sonra, Şevvâl ayında tutulan altı günlük oruçla ilgili kaynaklarda belirli bir sebeb-i vurûda rastlanmamıştır. Ancak bir adam, Hz. Peygamber’e gelip, “Nasıl oruç tutayım” şeklinde değil de²² o (s.a.v.)’e hitaben, oruç tutma şeklini sormuş, bu suale karşılık Hz. Peygamber öfkelenmişti.²³ Resûl-i Ekrem’in öfkesi yatışınca, Hz. Ömer, “*Bütûn seneyi oruçlu geçiren kimsenin hali ne olacak (sıyâmü’-d-dehr)*” sualini yöneltmiş, Hz. Peygamber de, “*Bu kimse oruç da tutmamış, iftar da etmemiştir*” şeklinde cevap vermişti. Söz konusu rivâyetin devamında, Hz. Peygamber’in, tutulduğunda bütün seneyi oruçlu geçirmiş gibi olunabilecek oruçları sayması, ayrıca Resûlullah’ın, senenin tamamını oruçla geçirenin üzerine cehennem

¹⁹ Bkz. *el-Mevsûatü’l-Fıkhıyye*, Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şuûnü’l-İslâmiyye, 1. Baskı, I-XL, Küveyt 1993/1413, XXVIII, 28, 13-14.

²⁰ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI, 374-377.

²¹ Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, Rağbet Yay. İstanbul 2009, s. 215.

²² Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi’n-Nevevî*, el-Matbaatü’l-Mısriyye, 1. Baskı, I-XVIII, Ezher 1929/1347, VIII, 49.

²³ Müslim, Sıyâm, 196; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 54.

daraltılacağına dair açıklamada bulunması,²⁴ o (s.a.v.)'in sıyâmü'd-dehr'i (tüm seneyi oruçla geçirmeyi) tasvip etmediğini göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, kendisine yöneltilen konuyla ilgili sualler üzerine, senenin tamamında oruç tutmaya izin vermemiş, buna karşılık, sıyâmü'd-dehr'e alternatif olacak şekilde, Ramazan ayında tutulan oruçla beraber, Şevvâl ayından altı gün oruç tutmayı da saymıştır. Binaenaleyh Hz. Peygamber'in, senenin tamamını oruçlu geçirmek isteyenlere izin vermeyerek, onların isteklerini de karşılayacak şekilde söz konusu hadisleri irad ettiğini söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber dönemindeki sünnetlerden bazıları, aleyhissalâtü vesselâm'ın vefatından sonra, uygulama alanında farklı bir çehreye bürünmüş, bu değişimi, dinin ruhuna aykırı gören alimlerden kimileri, ilgili sünnetle alakalı ortaya çıkacak bazı bidatlerin önüne geçmek üzere çeşitli hükümler vermişlerdir. Bunlardan birisi de Şevvâl ayında tutulan altı günlük oruçla ilgili uygulamadır. Bahse konu uygulamalar, i'tidal/sünnet çizgisinden uzaklaşmanın, dinde bir takım bidatlerin ortaya çıkmasına sebep olmasında ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Dolayısıyla biz bu makalede Şevvâl ayı orucu ile ilgili rivâyetleri, sened ve metin açısından inceleyecek, hadislerin sıhhati, hadislerdeki kelime ve lafız farklılıklarına işaret edeceğiz. Böylece fıkıh kitaplarımızda mendup/nafile oruçlar arasında sayılan, Şevvâl ayı orucu olarak bilinen ve Ramazan'dan sonra tutulan oruçla ilgili rivâyetleri bir araya getirerek, mukayeseli bir incelemeye tabi tutacak bahse konu rivâyetlerin isnadlarında bulunan râviler ile ilgili değerlendirmeler de bulunacağız. Bir râvi ile ilgili yapılan değerlendirmeler, bahse konu râvinin isminin yer aldığı diğer senedlerde tekrarlanmayacaktır. Ayrıca çalışmamızda sadece kütüb-i sitte ve öncesi temel hadis kaynakları esas alınacaktır. Kütüb-i sitte sonrası dönem için ise, makale boyutunu aşmaması için sadece bahse konu rivâyetlerin kaynaklardaki yerlerine işaret edilecek, râviler hakkında tekrar değerlendirmelerde bulunulmayacaktır. Araştırmamızın sonunda ise, rivâyetlerin metin tetkiki/tenkidi ve Şevvâl orucu ile alakalı fikhî hükümlere yer verilecektir.

A. Şevvâl Orucu İle İlgili Rivâyetlerin Sened Açısından İncelenmesi

Hadis ilminde bir hadisin, çok sayıda senedinin toplanması bir gelenektir. Bu faaliyetin amacı, farklı sened ve metinlerin mukayesesine imkan hazırlamaktır.²⁵ Bu

²⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 414.

²⁵ Selahattin Polat, "Hadisde Metin Tenkidi I", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 199, sy: 6, s. 126.

sebeple öncelikle araştırma konumuz olan Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetlerin isnadları üzerinde duracağız.

1. Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) Rivâyeti:

Ebû Dâvûd et-Tayalisi, Abdürrezzâk, el-Humeydî²⁶, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Tirmizî tarafından nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kim Ramazan (ayı orucunu) tutar ve Şevvâl’den altı gün (oruç) eklerse, ona bir senenin orucu (sevabı) yazılır.*” Sahâbeden Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin nakletmiş olduğu bu rivâyetin varyantları şöyledir:

1.1. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (204/819) Rivâyeti²⁷:

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (204/819) < Verkâ b. Ömer (160/777) < Sa’d b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Şimdi bu râviler hakkında yapılmış olan değerlendirmelere bakalım:

Ömer b. Sâbit el-Ensârî İbnü’l-Haccâc el-Hazrecî el-Medenî (141/758):

Nesâî, onu sika lafzıyla tanıtırken, İbn Hibbân, Kitâbü’s-Sikât’ta ona yer vermiştir. Yine el-İclî²⁸ ve Semâ’nî, Ömer b. Sâbit için “sika” tabirini kullanmışlardır.²⁹ Buhârî hariç, diğerleri yani Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Tirmizî kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.³⁰

Sa’d b. Saîd b. Kays b. Amr el-Ensârî el-Medenî, Ebû Yahyâ b. Saîd (140/757):

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasından nakille onun zayıf,³¹ Yahya b. Maîn de bir rivâyette onun zayıf, başka bir rivâyette de³² sâlih³³ olduğunu belirtmektedirler.³⁴

²⁶ el-Humeydî’de bulunan bir varyant ise, mevkûf olarak yer almaktadır. Bkz. Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr el-Kureşî el-Humeydî, *Müsned*, tahk. Hüseyin Selîm Esed, 1. Baskı, I-II, Dâru’s-Sükâ, Dımeşk, 1996, I, 370, h. no: 384.

²⁷ Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî, *Müsned-ü Ebû Dâvûd et-Tayâlisî*, tahk. Muhammed b. Abdül Muhsin et-Türkî, 1. Baskı, I-IV, Dâru Hicr 1999, I, 486, h. no: 595.

²⁸ Ebu’l-Hasen Abdullah b. Sâlih el-İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, tahk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, I-II, yy. ty., II, 164; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 216.

²⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 217.

³⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXI, 283; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 190.

³¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 264; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 692.

³² Abdurrahman İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü’l-Cerh ve’t-Ta’dîl*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1. Baskı, I-IX, Beyrut 1953/1373, IV, 84.

³³ Salih: Hadis ehli arasında makbul haberler hakkında kullanılan tabirlerden biri “salih” sözüdür. Ceyyid, kaviy, ma’rûf, mahfûz, mücevved, sâbit gibi tabirlerin hepsi de bu kabildendir ve haberin ihticaca, sâlih olduğuna yani hakkında bu tabirlerden herhangi birisinin kullanılmış olduğu haberin delil olarak

Muhammed b. Sa'd, sika olduğunu³⁵ açıklarken, Nesâî, onun hakkında, “leyse bi kaviyy”³⁶ ifadesini kullanmaktadır.

Abdurrahman b. Ebû Hâtim babasının, Sa'd b. Saîd'in hadisleri ezberlemediğini ve duyduklarını rivâyet ettiğini,³⁷ İbn Adiyy de onun rivâyet etmiş olduğu hadisler arasında bir beis görmediğini ifade etmiştir.³⁸ İbn Hibbân, ona, Kitâbü's-Sikât'ında yer vermiş ve hata ettiğini bildirmiştir.³⁹ Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh'inde onunla istişhadde bulunmuş ve el-Edebu'l-Müfred'inde, Sa'd b. Saîd'den gelen rivâyetlere yer vermiştir.⁴⁰

Nesâî, onun hakkında “leyse bi kaviyy” demiştir.⁴¹ İbn Ebû Hâtim ise, onun nakilci birisi olduğunu söylemiştir.⁴² el-İclî sika olduğunu, Ebu'l Hasen b. Kattân el-Fâsî de lafzın zabtı hususunda ihtilat ettiğini, bu sebeple kimilerinin, söz konusu durumu noksanlık olarak kabul ederken, bir kısım münekkidlerin de edasının iyi olduğuna dair kanat sahibi olduklarını belirtmiştir.⁴³

Tirmizî, münekkidlerin Sa'd b. Saîd'in hıfzı ile ilgili söz ettiklerini söylemiştir.⁴⁴ Müslim ise, onun Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetini tahric etmiştir.⁴⁵ İbn Hammâd Sa'd b. Saîd'in “zaîfu'l-hadis”⁴⁶ olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

kullanılabileceğine işaret eder. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay. 1992, s. 419.

³⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 264.

³⁵ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tahk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, I-XI, Beyrut 1998/1418, V, 424.

³⁶ Leye bi kaviyy: Tecrihte kullanılan ve “kuvvetli değildir” manasına gelen tabirdir. Leye bi hucet ve benzeri tabirlerin delalet ettikleri mertebenin aşağısında olan mertebeye delalet eder. Bu vasıfta olan râvi diğerlerinden daha zayıftır; bununla beraber hadisi itibar için yazılır. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 247.

³⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 264.

³⁸ İbn Adiyy, Ebû Ahmed Abdullah b. Udeyy (Adiyy) el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duâfâi'r-Ricâl*, tahk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcud-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-IX, Beyrut ty., II, 32; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, I-IV, Beyrut ty., II, 120.

³⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, IV, 389.

⁴⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 265.

⁴¹ ez-Zehebî, *Siyer*, V, 482.

⁴² İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 692.

⁴³ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 692.

⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 692.

⁴⁵ ez-Zehebî, *Mizân*, II, 120.

⁴⁶ Zaîfu'l-hadis: Râvilerin cerhinde kullanılan tabirlerden birisi olup, hadisleri zayıf olan, ancak tamamıyla reddedilmeyen ve itibar için yazılmasında bir beis görülmeleyen kimselere delalet eder. Aynı derecede olan râviler hakkında “fulan zaîfün”, “münkeru'l-hadis” gibi tabirler de kullanılmıştır. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 514.

⁴⁷ İbn Adiyy, *el-Kâmil*, IV, 387.

Verkâ b. Ömer b. Küleyb Ebû Bişr el-Yeşkurî eş Şeybânî Ebû Bişr el-Kûffî (160/777):

Ahmed b. Hanbel, Verkâ b. Ömer hakkında, “sika” ve “sâhibü’s-sünnet” ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel’e, Verkâ b. Ömer’in mürcie olduğuna dair bir ifade kullanıldığında, onun mürci olmadığına da belirtmiştir.⁴⁸ Yahya b. Maîn onunla ilgili, “sika”⁴⁹ şeklinde bir değerlendirmede bulunurken, İbn Şâhin de onun sika olduğunu söylemektedir.⁵⁰ Ebû Ubeyd el-Acur, Ebû Dâvûd’a Verkâ hakkında soru sorduğunu, bu soru üzerine onun, “*Sâhibü’s-sünnet’tir ancak irca görüşlerine sahiptir*” dediğini nakletmektedir.⁵¹ Abdurrahman b. Ebû Hâtim de, babasının Verkâ b. Ömer hakkında, “sâlihü’l-hadis” dediğini ifade eder.⁵² Ayrıca İbn Hibbân da, Kitâbü’s-Sikât’ında onun ismini zikretmiştir.⁵³

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin rivâyet etmiş olduğu bu varyantın sıhhati ve za’fi hususunda farklı görüşler vardır. Öyle anlaşılıyor ki alimler isnadda yer alan Sa’d b. Saîd hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte seçkin muhad-disler kendisinden hadis almışlardır. Tahâvî ise, bu hadisin senedinde Sa’d b. Saîd’in bulunması sebebiyle, bu isnadı sahih görmemiştir. Binaenaleyh rivâyetin senedinde yer alan Sa’d b. Saîd’in hıfzı hakkında olumsuz değerlendirilmelerin bulunması, hadisin sened açısından sıhhat derecesine ulaşamadığını ve isnad açısından hasen derecesinde olduğunu göstermektedir.

1.2. Abdürrezzâk (211/827) Rivâyeti⁵⁴:

Abdürrezzâk (211/827) < Dâvûd b. Kays (?) < Sa’d b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

⁴⁸ Cemaleddîn Ebu’l-Haccâc el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâir-Ricâl*, tahk. Beşar Avvad Ma’ruf, 1. Baskı, I-XXXV, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1983, XXX, 435; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A’lamin-Nübelâ*, tahk. Ali Ebû Zeyd, 2. Baskı, I-XXV, Müessesetür-Risâle, Beyrut 1982, VII, 420.

⁴⁹ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, VIII, 379; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 436; İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbuddîn el-Askalânî eş-Şâfiî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Müessesetü’r-Risâle, I-IV, Beyrut t.y., IV, 306; ez-Zehebî, *Siyer*, VII, 421.

⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 407.

⁵¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX,437; ez-Zehebî, *Siyer*, VII, 421.

⁵² el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX,437; ez-Zehebî, *Siyer*, VII, 422; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 307.

⁵³ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân Ebû Hâtim et-Temîmî el-Büstî es-Sicistânî, *Kitâbü’s-Sikât*, tahk. Muhammed Abdü’l-Muîd Hân, Dâiratü’l Meârifî’l-Osmâniyye, I-X, y.y. 1973/1393, VII, 565-66; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 307.

⁵⁴ Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, 1. Baskı, I-XII, el-Meclisü’l-İlmî, Beyrut 1972/1391, IV, 315, h. no: 7918.

Şimdi ilgili rivâyetin senedinde bulunan râviler hakkındaki değerlendirmelere bakalım:

Dâvûd b. Kays el-Ferra ed-Debbâğ Ebû Süleymân el-Kureşî el-Medenî (?):

İmam Şâfiî, Dâvûd b. Kays hakkında, “sikatun hâfizun”⁵⁵ ifadesini kullanmış,⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, sika⁵⁷ bir râvi olduğunu belirtmiş, Yahya b. Maîn de, onun hakkında hem sika hem de “sâlihu’l-hadis” dir, demiştir.⁵⁸ Ebû Zür’a, Ebû Hâtim, Nesâî,⁵⁹ Ali b. el-Medîni⁶⁰ ve es-Sâci⁶¹ de, onunla ilgili sika şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır.

Hıfzı sebebiyle itham edilen ve bundan dolayı ihtilatta bulunduğu belirtilen Sa’d b. Saîd de bu tarikin râvileri arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla rivâyet, sened açısından hasen olarak değerlendirilebilir.

1.3. Abdürrezzâk (211/827) Rivâyeti⁶²:

Abdürrezzâk (211/827) < Ebû Bekir b. Muhammed b. Ebû Sebra (162/779) < Sa’d b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Şimdi ilgili rivâyetin senedinde yer alan râviler hakkındaki değerlendirmelere bakalım:

Ebû Bekir b. Muhammed b. Ebû Sebra b. Ebû Ruhm b. Abdüluzzâ el-Kureşî el-Âmirî (162/779):

Bahse konu râvi ile ilgili hıfzından dolayı, “zaîfü’l-hadîs” değerlendirmesi yapılmış,⁶³ İbn Maîn de onun için, “Leyse hadîsühü bi şey’ ” ifadesini kullanmıştır.⁶⁴

⁵⁵ Sika Hafız: Râvilerin ta’dilinde kullanılan bir tabirdir. İbn Hacer’e göre ta’dilin ikinci mertebesi, ta’dile delalet eden sıfatlardan birinin tekrarı (sika sika gibi), yahut bir başka sıfatla kuvvet kazandığı bir mertebedir ki, bunun misali de “sikatün hafizun” tabiridir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 427.

⁵⁶ el-Mizzî, *Tehzîb*, VIII, 441; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 569.

⁵⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, III, 422; İbn Hıbbân, *Kitâbü’s-Sikât*, VI, 288; el-Mizzî, *Tehzîb*, VIII, 442.

⁵⁸ Bkz. Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fî el-Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, yy. t.y., I-IX, II, 260; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, III, 423; el-Mizzî, *Tehzîb*, VIII, 442.

⁵⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, III, 423; el-Mizzî, *Tehzîb*, VIII, 442; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 569.

⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 570.

⁶¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 570.

⁶² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, h. no: 7919.

⁶³ ez-Zehebî, *Siyer*, IX, 330.

⁶⁴ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, IX, 197; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 105; ez-Zehebî, *Siyer*, IX, 331; *Mîzân*, IV, 50; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 489.

Buhârî, “zaifü'l-hadîs”, “metrûku'l-hadîs”,⁶⁵ Nesâî, “metruk”, Ahmed b. Hanbel ise, “hadis uyduruyordu” demiştir.⁶⁶

İbn Adıyy de, rivâyet ettiği şeylerin hepsinin ğayr-ı mahfuz olduğunu belirtmiş, onu genel olarak hadis uyduranlar kapsamında⁶⁷ değerlendirerek benzeri ifadeler serdetmiştir. İbn Sa'd ise, Vâkidî'den nakille, “hadisi çok idi ancak, leyse bi hucet”⁶⁸ demiştir.⁶⁹ Ali b. el-Medînî ise, hadiste zayıf birisi⁷⁰ ve “münkeru'l-hadis”⁷¹ ifadelerini kullanmıştır.⁷² İbrâhim b. Ya'kub el-Cüzcânî de, rivâyet etmiş olduğu hadislerin zayıf olduğunu söylemiştir.⁷³ İbn Hıbbân ise, sika kimselerden mevzû rivâyetlerde bulunduğunu, kendisi ile ihticac olunamayacağını belirtmiştir.⁷⁴ Yine Ebû Ahmed el-Hâkim, Ebû Bekir b. Muhammed için, “leyse bi kaviyy” ifadesini kullanmış,⁷⁵ onun hadis uydurduğunu ve yalan söylediğini açıklamıştır.⁷⁶

Rivâyetin isnadında bulunan, Sa'd b. Saîd ve Ebû Bekir b. Muhammed b. Ebû Sebra hakkında yapılan değerlendirmeler, hadisin sahîhu'l-isnâd olmadığını, zaifü'l-isnad olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

⁶⁵ Metrûku'l-hadis: Metruk, kizb ile itham olunan kimselerin rivâyeti ile teferrüd ettikleri malum kaidele-re muhalif hadis olduğuna göre, râvilerin cerhinde kullanılan metruku'l-hadis tabirinin, hadisi terkedi-len râvilere delalet etmek üzere kullanıldığı anlaşılır. Buna göre bu tabir, kezzâb (yalancı) ve vazzâ' (hadis vaz' edici) gibi cerhin en şiddetli mertebelerinden bir derece evvel gelir ve muttehemun bil kizb mertebesiyle aynı derecede yer alır. Bununla beraber İbnü's Salâh, bu tabiri cerhin dördüncü ve son mertebesinde zikretmiştir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 273.

⁶⁶ ez-Zehebî, *Siyer*, IX, 331; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 489.

⁶⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 106; ez-Zehebî, *Siyer*, IX, 332; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 489.

⁶⁸ Leyse bi hucet: Hucet değildir manasında kullanılan ve râvilerin cerhine delalet eden tabirlerden biridir. Bununla tavsif edilen râvi, her ne kadar adalet yönünden sakıt ve metruk sayılmazsa da, her hangi bir şeyle mecrûh olduğu kabul edilir. Bu gibilerin hadisleri ancak itibar olmak üzere yazılır. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 247.

⁶⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 104; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 489.

⁷⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 105; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 489.

⁷¹ Münkeru'l-Hadis: Hadis râvilerin cerhinde kullanılan tabirlerden biri olup “hadisi kabul edilmeyen, rıza gösterilmeyen kimse” manasına gelir. Şiddet bakımından üçüncü mertebede bulunan tabir, “zaifü'l-hadîs, zaifun, hadisühü münkerün, vâhin, zaafuhü” gibi tabirlerle aynı sırada yer alır. Bkz. es-Süyûtî, Celâleddîn es-Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbü'n-Nevevî*, tahk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Fârayâbî, Mektebetü'l-Kevser, 2. Baskı, I-II, Beyrut 1415, I, 409.

⁷² el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 105; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 489.

⁷³ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 106.

⁷⁴ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, IX, 198; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 106; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 489; *Mîzân*, IV, 504.

⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 490.

⁷⁶ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, IX, 198; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 105.

1.4. Abdürrezzâk (211/827) Rivâyeti⁷⁷:

Abdürrezzâk (211/827) < İbn Cüreyc (150/767) < Sa'd b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit b. el Haccâc (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

İlgili rivâyetin isnadında yer alan râvilerle ilgili değerlendirmeler şöyledir:

İbn Cüreyc, Abdümelik b. Abdülazîz b. Cüreyc er-Rûmî el-Kureşî el-Emevî el-Mekkî, Ebu'l-Velîd, Ebû Hâlid (150/767):

Hz. Peygamber'den gelen rivâyetleri, Mekke'de ilk defa tasnife tabi tutan İbn Cüreyc'dir.⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, İbn Cüreyc'in "kale" şeklinde rivâyette bulunması durumunda sakınılması gerektiğini, "semi'tü", "seeltü" ifadeleriyle nakil yapması halinde ise, kötü olmayan bir şey söylediğini⁷⁹ belirtmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, İbn Cüreyc "sâhîhu'l-hadis" tir, şeklinde bir değerlendirmede de bulunmuştur.⁸⁰ Yahya b. Maîn, onun hakkında, kitaptan rivâyet ettiği her şey hususunda "sika"⁸¹ ifadesini kullanırken, İbn Hibbân, İbn Cüreyc'in tedlis yaptığını,⁸² Dârekutnî de, İbn Cüreyc'in tedlisinden uzak durulmasını, zira onun "kabîhu't-tedlîs" olduğunu ve cerhe uğramış kimselerden tedliste bulunduğunu⁸³ ifade etmiştir. İbn Hıraş, İbn Cüreyc'in "sadûk",⁸⁴ el-İclî ise, sika olduğunu belirtmiştir.⁸⁵

Görüldüğü gibi bu isnadda, senedde yer alan, hakkında gerekli açıklamalarda bulunduğumuz ve zabtı konusunda proplem olan Sa'd b. Sa'id sebebiyle hasen olarak değerlendirilebilir.

⁷⁷ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, h. no: 7921.

⁷⁸ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 348.

⁷⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 350; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 617.

⁸⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 357.

⁸¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 357; el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 352.

⁸² İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, VII, 93; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 617.

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 617.

⁸⁴ Sadûk: Râvilerin ta'dilinde kullanılan tabirlerden biri olan sadûk, İbnü's-Salâh'a göre ikinci mertebede yer alır ve "la be'se bih" derecesindedir. Haklarında bu tabirlerin kullanıldığı bir kimsenin hadisleri, ancak itibar maksadıyla yazılır; çünkü bunlar, râvinin zabt vasfına sahip olduğuna kesinlikle delalet etmezler. Fakat hadislerinin birasıldan rivâyet ettiği anlaşılırsa, zabt sıfatı kesinlik kazanır ve râvinin güvenilir olduğuna hükmedilir. Bkz. İbnü's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrâzûrî, *Ulûmu'l-Hadîs*, tahk. Nurettin İtr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, s. 122-123.

⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 618.

1.5. el Humeydî (219/834) Rivâyeti⁸⁶:

el-Humeydî (219/834) < Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî (187/804) < Sa'd b. Saîd (140/757) - Safvân b. Süleym (132/749) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Şimdi de ilgili rivâyetin râvileri ile ilgili değerlendirmeleri gözden geçirelim:

Safvân b. Süleym Ebû Abdullah (Ebu'l-Hâris) el-Kureşî ez-Zührî el-Medenî (132/749):

İbn Sa'd, Safvân b. Süleym'in, çok hadisi bulunan sika, âbid birisi,⁸⁷ İbnü'l-Medîni,⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, Ya'kup b. Şeybe, İbn Hıbbân, Ebû Hâtim, el-İclî ve Nesâî ise, onun sika olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁹

Abdülazîz b. Muhammed İbn Ubeyd, Ebû Muhammed el-Cuhenî el-Medenî ed-Derâverdî (187/804):

Yahya b.Maîn, Abdülazîz b. Muhammed için, “esbet”,⁹⁰ “sâlih” ve “leyse bihi be's”⁹¹ ifadelerini kullanmaktadırlar.⁹² Ebû Zür'a ise, onun hakkında, “seyyiu'l-hıfz”⁹³ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁹⁴ İbn Mehdî, kendisinden sadece bir hadis rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ise, “*Derâverdî, hafızasından hadis rivâyet ettiğinde yanılırdı, kitabından hadis nakletmesi daha iyidir,*⁹⁵ *başkalarının kitaplarından okuyor ve hata ediyordu*”⁹⁶ demek suretiyle, Ebû Zür'a'nın “seyyiu'l-hıfz” şeklindeki sözünü doğrulamaktadır.

⁸⁶ el-Humeydî, *Müsned*, I, 371, h. no: 385.

⁸⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, XIII, 184-185; ez-Zehebî, *Siyer*, V, 364-365.

⁸⁸ el-Mizzî, *Tehzîb*, XIII, 186; ez-Zehebî, *Siyer*, V, 365; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 212.

⁸⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV, 424; el-Mizzî, *Tehzîb*, XIII, 186-187, 190; ez-Zehebî, *Siyer*, V, 365; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 212.

⁹⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 193-94; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 367; *Mîzân*, II, 634; Uğur, Mücteba, *Ansi-klopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV. Yay., Ankara 1992, s. 353-354

⁹¹ Leyse bihi be's: Râvilerin ta'dilinde kullanılan bir tabir olup, “fena değil” manasına gelir. Yahya b. Maîn'in ifadesine göre, bir râvi hakkında la be'se bihi denilirse bu söz, onun sika olduğuna delalet eder. Ancak sika ile arasında fark vardır, sika daha üst bir dereceye delalet eder. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 243-44.

⁹² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 397; el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 293; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 593.

⁹³ *Seyyiu'l-Hıfz*: Hafıza yönünden zayıf olan râvileri cerh etmek için kullanılan ve cerhin en hafifine delalet eden tabirlerden biridir. Bu tabir, râvinin hafıza yönünden zayıflığına delalet etse bile, onun adaletini nefyemez. Bu sebeple seyiyu'l-hıfz olan bir râvinin hadisleri itibar için yazılabilir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 426.

⁹⁴ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 367; el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 194; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 593.

⁹⁵ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 367.

⁹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 396; el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 193; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 593.

Keza Abbâs b. Muğîre b. Abdurrahman'ın, babasından naklettiği şu hadise de mezkûr kanaatle örtüşmektedir. O şöyle anlatır, “*Bir defasında babamın da içinde bulunduğu bir topluluğun yanına Abdülaziz ed-Derâverdî gelmişti ve Derâverdî bu kitaptan o topluluğa okumaya başladı. Dili iyi değildi, çok ciddi hatalar yapıyordu. Bunun üzerine babam ona, Yazıklar olsun sana Derâverdî! Bu işlerle ilgilenmeden önce dilini düzeltmeye başka bir şeyden daha fazla ihtiyacın var*”⁹⁷ şeklinde sitemde bulunmuştu.

Ebû Hâtim, Derâverdî için, “*la yuhteccü bih*”⁹⁸ ifadesini kullanmak suretiyle, onun hadisleri ile delil getirilemeyeceğini kaydetmektedir. Nesâî de, onun hakkında “*leyse bi kaviyy*” tabirini serdetmektedir.⁹⁹

İbn Hıbbân, onu Kitâbü's-Sikât'ında zikretmiş¹⁰⁰ ve “*hata ediyordu*”¹⁰¹ şeklinde de bir kayıt düşmüştür. el-İclî, onun hakkında “*sika*”,¹⁰² buna mukabil es-Sâci de, sıdk ve emânet ehlerinden olduğunu ancak çokça yanlış olduğunu¹⁰³ söylemiştir. Zehebî de, ed-Derâverdî için “*sadûk*” terimini kullanmıştır.¹⁰⁴

Abdülaziz ed-Derâverdî'nin rivâyet etmiş olduğu hadisler, kütüb-i sitte içinde yer almakta olup, Buhârî onun hadislerini; ancak râvi veya râviler tarafından da rivâyet edilmesi şartıyla nakletmiştir. Mamafih her hâlükârda onun rivâyet etmiş olduğu hadisler “*hasen*” mertebesinden aşağıya inmez.¹⁰⁵ Bundan dolayı râviler hakkında yapılan değerlendirmeleri de dikkate aldığımızda bu isnadın da hasen olduğunu söyleyebiliriz.

1.6. el-Humeydî (219/834) Rivâyeti¹⁰⁶:

el-Humeydî (219/834) < Süfyân b. Uyeyne (198/814) < Sa'd b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit b. el-Ensârî (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672).

Râviler ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

⁹⁷ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 368.

⁹⁸ Tecrîhin üçüncü mertebesinde yer alır ve onunla ihticac olunmaz anlamına gelir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 246.

⁹⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 194.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 593.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 593.

¹⁰² İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 593.

¹⁰³ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 593.

¹⁰⁴ ez-Zehebî, *Mîzân*, II, 633.

¹⁰⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, VIII, 195; ez-Zehebî, *Mîzân*, VIII, 368.

¹⁰⁶ el-Humeydî, *el-Müsned*, I, 370, h. no: 384.

Süfyân b. Uyeyne, Meymûn el-Hilâlî Ebû Muhammed el-Kûfî (198/814) :

Ahmed b. Abdullah el-İclî, onun hakkında “sika” ve “sebt” ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁷ Ali b. el-Medîni ise, onunla ilgili, “etkan”¹⁰⁸ şeklinde ta’dil lafzını kullanarak değerlendirmede bulunmuştur. Yahya b. Maîn de, onun için “sika” tabirini kullanmış,¹⁰⁹ tedlis yaptığı, ancak tedliste bulunduğu kişilerin sika/güvenilir kimseler olduğu da belirtilmiştir.¹¹⁰

el-Humeydî’nin Müsned’inde yer alan konumuzla ilgili rivâyet, sahâbî Ebû Eyyûb el-Ensârî’ye ait mevkûf bir rivâyettir. Bununla beraber, sahâbide son bulmuş her isnadla gelen habere mevkûf denilmeyeceğini de hatırdan çıkarmamak gerekir. Zira bazı mevkûf haberler, aslında hükmen merfu olabilirler.¹¹¹ Rivâyetin sonunda Ebû Bekir el-Humeydî, Süfyân b. Uyeyne’ye, “*Bazılarının bu rivâyeti merfu kabul etmeleri konusunda ne dersin*”? diye bir soru yönelmiş, Süfyân bu suale, “*Sesini çıkarma, sen onu biliyorsun*” şeklinde karşılık vermiştir. Süfyân’ın bu cevabı, ilgili rivâyetin hükmen merfu olabileceğine işaret etmektedir. Humeydî, bu hadis hakkında “mevkuf” ve “sahih” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.¹¹²

1.7. Ahmed b. Hanbel (241/854) Rivâyeti¹¹³:

Ahmed b. Hanbel (241/854) < Ebû Muâviye (183/790) < Sa’d b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el- Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Şimdi de ilgili rivâyetin râvileriyle ilgili değerlendirmelere bakalım:

Ebû Muâviye, Hüseyim b. Beşîr b. Ebû Hâzim, Kâsım b. Dînar es-Sülemî (183/790):

Ahmed b. Abdullah ve el-İclî, Hüseyim’in sika olduğunu, huffâzdan sayıldığını ancak tedlis yaptığını ifade etmişler,¹¹⁴ hatta Ahmed b. Hanbel, Ebû Muâviye’nin kendilerinden rivâyette bulunduğu pek çok kimsenin ismini sayarak, bunlardan yapmış

¹⁰⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 189; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 458.

¹⁰⁸ Etkan: Hadis râvilerinin ta’dilinde kullanılan tabirlerden biridir. Ta’dilin birinci mertebesine delalet eden bir tabir olmuştur. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 123.

¹⁰⁹ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 464.

¹¹⁰ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 465.

¹¹¹ Bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar fî Tavdîhi Nühbetü’l-Fiker*, tahk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahîlî, 1. Baskı, Riyad 2001/1422, s. 233.

¹¹² Ebû’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak el-Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd maa Şerhu’l-Hâfiz İbn Kayyim el-Cevziyye*, tahk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü’s-Selefiyye, 2. Baskı, I-XIV, Medîne 1969/1388, VII, 86.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, V, 417.

¹¹⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 283; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 483.

olduğu rivâyetlerin “müdelles”¹¹⁵ olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶ Abdurrahman b. Mehdî, Hüseyim’in, Süfyân es-Sevrî’den daha hâfız¹¹⁷ olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ Abdullah b. el-Mübârek ise, onun zabtına işaret eder şekilde, “Zaman, Hüseyim’in hıfzını değiştirmemiştir” demiştir.¹¹⁹ Abdurrahman b. Mehdî de, Abdullah b. el-Mübârek gibi, onun hıfzının kitabından daha sağlam olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

Muhammed b. Sa’d, onu sika olarak tanıtmış, hadis ilminde bilhassa güvenilir râvileri ifade etmekte umumi bir tabir olarak kullanılan ta'dil lafızlarından sebt ifadesini kullanıp, “Çokça tedlis yaptığını ancak onun hadisleri hakkında söz söyleyenler o huccettir deyip, ‘leyse bi şey’¹²¹ dememiştir”¹²² şeklinde yaptığı bir değerlendirmeye onun güvenilir bir râvi olduğunu söylemiştir.

Rivâyet, senedde yer alan, hakkında gerekli açıklamalarda bulunduğumuz ve zabtı konusunda proplem olan Sa’d b. Saîd sebebiyle hasen olarak değerlendirilebilir.

1.8. Dârimî (255/868) Rivâyeti¹²³:

Dârimî (255/868) < Nuaym b. Hammâd (227/842) < Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî (187/804) < Sa’d b. Saîd (140/757)-Safvân (132/749) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Râvilerle ilgili değerlendirmeler şöyledir:

Nuaym b. Hammâd b. Muâviye İbnü’l-Hâris b. Hemmâm b. Selem b. Mâlik, Ebû Abdullah el-Huzâî el Mervezî el-Feredî el-A’ver (227/842):

Ahmed b. Hanbel, ilk müsned musannfının, Nuaym b. Hammâd olduğunu ve onun sika kimseler arasında bulunduğunu söylemektedir.¹²⁴ Yahya b. Maîn tarafından,

¹¹⁵ Müdelles: Bir râvinin, mülaki olduğu şeyhten işitmeden (yahut muasırı olmakla beraber mülaki olmadığı şeyhten işitmiş gibi) rivâyet etmiş olduğu hadisler *mudelles* adı verilmiştir. Bkz. Tahhân, Mahmûd, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Meârif, 11. Baskı, Riyâd 1432/2011, s. 97.

¹¹⁶ ez-Zehebî, *Siyer*, III, 289.

¹¹⁷ Hafız: Sened ve metinleriyle birlikte pek çok hadis hıfzeden, hadislerin farklı rivâyetlerini birbirinden ayırt edebilecek şekilde onlara vakıf olan kimselere hafız denilir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 152.

¹¹⁸ ez-Zehebî, *Siyer*, III, 290.

¹¹⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 282; ez-Zehebî, *Siyer*, III, 290.

¹²⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IX, 115; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 281; ez-Zehebî, *Siyer*, III, 290.

¹²¹ Leyse bi şey’: “Bir şey değildir” manasında râvilerin cerhi için kullanılan bir tabirdir ve leyse bi sika-tin tabirine göre bir derece daha hafiftir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 248.

¹²² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 227; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 284; ez-Zehebî, *Mizân*, IV, 306.

¹²³ Dârimî, *Savm*, 44.

¹²⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 468; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 597.

Nuaym b. Hammâd'ın hem "sika" olduğunu belirten¹²⁵ hem de sika olmayan kimselerden rivâyette bulunduğunu ifade eden, bundan dolayı zemmedildiğine dair iki ayrı görüş vardır.¹²⁶ Ahmed el-İclî, onun hakkında "sikadır"¹²⁷ derken, Ebû Zekeriyya, "sika ve sadûk",¹²⁸ Ebû Hâtim, "mahalluhu es-sıd"¹²⁹ Muhammed b. Ali Hamze el-Mervezî de "sika"¹³⁰ ifadesini kullanmışlar, İbn Adiy de aynı görüşte olduğunu beyan etmiştir.¹³¹

İbn Hammâd ed-Dülâbî, "Nuaym zayıftır"¹³² diyerek, onun hakkındaki olumsuz kanaatini dile getirir. Nesâî de, bir defasında onun için "zayıf",¹³³ başka bir seferinde de, "leyse bi sika" tabirini kullanarak,¹³⁴ zayıflığını başka bir şekilde anlatmıştır.

Ebû Ali en-Neysâbûrî de, pek çok hadiste bilinen şeyhlerde teferrüde bulunduğunu, böylece "la yuhteccü bih" (kendisi ile delil getirilmez) olduğunu söylemiştir.¹³⁵ Yahya b. Maîn ise, "leyse fi'l hadisi bi şey/hadiste bir şey değildir" fakat "sahîbü's-sünnet" tir ifadesini kullanmış,¹³⁶ bir diğer münekkid İbn Hıbbân, kendisine Kütübü's-Sikat'ında yer vermekle birlikte, "bazen hata eder" kaydını düşmeyi de ihmal etmemiştir.¹³⁷

Mesleme b. Kâsım, onun Kur'an hakkındaki görüşlerine değinerek, "*Biri levh-i mahfûz'da diğeri de insanların elinde bulunan Kur'an, bu ise mahlûktur*", şeklindeki görüşünü ifade edip, Kur'an-ı iki kısma ayırdığını belirtmiş, bununla birlikte sadûk birisi olduğuna, keza çokça hata ettiğine¹³⁸ de işaret etmiştir.

Rivâyetin senedinde bulunan Nuaym b. Hammâd, Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî ve Sa'd b. Saîd'den dolayı hadis, sened açısından sahih kabul edilmemiş, hasen mertebesinde telakki edilmiştir.

¹²⁵ ez-Zehebî, *Siyer*, X, 597; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 234.

¹²⁶ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 469; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 597; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 234.

¹²⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 471; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 599; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 234.

¹²⁸ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 470; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 598; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 234.

¹²⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 472; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 599; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 234.

¹³⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 473.

¹³¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 234.

¹³² ez-Zehebî, *Siyer*, X, 608.

¹³³ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 476; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 608; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 235.

¹³⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 476; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 609; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 235.

¹³⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 476; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 609.

¹³⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 235.

¹³⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIX, 479; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 610.

¹³⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 236.

1.9. Müslim (261/874) Rivâyeti¹³⁹:

Müslim (261/874) < Ali b. Hucr (247/860)-Kuteybe b. Saîd (240/853) - Yahya b. Eyyûb (234/847) < İsmail b. Ca'fer (180/797) < Sa'd b. Saîd b. Kays (140/757) < Ömer b. Sâbit el-Hâris el-Hazrecî (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Râviler ile ilgili değerlendirmeler şu şekildedir:

İsmail b. Ca'fer b. Ebû Kesîr ez-Zerkî el-Medenî, Ebû İshâk el-Ensârî (180/797):

Yahya b. Maîn, kendisi hakkında “sika, “me'mun”, “kalîlü'l-hata” şeklinde değerlendirmeler yapmış,¹⁴⁰ Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a ve Nesâî de, onun “sika” olduğunu belirterek, güvenilir bir râvi olduğuna işaret etmişlerdir.¹⁴¹ Muhammed b. Sa'd, et-Tabakat isimli eserinde onun “sika”,¹⁴² Abdurrahman b. Yusuf b. Hiraş da “sadûk” olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴³

Yahya b. Eyyûb el Megâribî, Ebû Zekeriyya el-Bağdâdî (234/847):

Ali b. el-Medînî ve Ebû Hâtim, Yahya b. Eyyûb'u, “sadûk” şeklinde vasıflamışlar,¹⁴⁴ İbn Hibbân ise, Kitâbü's-Sikat adlı eserinde onun ismini zikretmiş,¹⁴⁵ İbnü'l Kânî, “sika ve me'mun” tabirini kullanarak,¹⁴⁶ onun güvenilir bir râvi olduğunu belirtmiştir. Huseyn b. Fehm, Yahya b. Eyyûb'un sika ve ver'a sahibi birisi olduğunu, sünnetle konuştuğunu, sünnetin hilafına söz söyleyenleri de ayıpladığını¹⁴⁷ belirterek onu olumlu bir şekilde tavsif etmiştir.

Kuteybe b. Saîd b. Cemîl b. Târif es-Sekâfî el-Belhî, Ebû Recâ (149/766):

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî kitaplarında Kuteybe'den çokça hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.¹⁴⁸ Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim, Nesâî ve Hâkim, onun için, “sika” şeklinde değerlendirmede bulunurlarken, Abdullah b. Muhammed b. Seyyar

¹³⁹ Müslim, Savm, 204.

¹⁴⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 59; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 229; *Tezkiratü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, I-V, Beyrut 1998/1419, I, 184.

¹⁴¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't Ta'dil*, II, 163; el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 59; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 230.

¹⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 237.

¹⁴³ el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 66.

¹⁴⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 240.

¹⁴⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 240.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 343.

¹⁴⁷ ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 387.

¹⁴⁸ ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 15. Buhârî, kendisinden 308, Müslim ise 668 hadis rivâyetinde bulunmuştur. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 432.

el-Ferheyânî ve İbn Hiraş, “Kuteybe sadûktur” demişlerdir.¹⁴⁹ Ahmed b. Seyyâr el-Mervezî ise, onun hakkında, “Rivâyetinde sağlam, ehl-i sünnetten birisidir”¹⁵⁰ ifadesini kullanmıştır.

Ali b. Hucr b. İyyâs b. Mukâtil b. Muhâdiş b. Müşemric, Ebu'l-Hasen es-Su'dî el-Mervezî (247/860):

Nesâî, onunla ilgili “sika” ve “me'mun hâfız”, tabirlerini kullanmış,¹⁵¹ Ebû Bekir el-Hâtib ise, onun “sâdik”, “mutkîn”¹⁵² ve “hafız” olduğunu belirtmiştir.¹⁵³

1.10. Müslim (261/874) Rivâyeti¹⁵⁴:

Müslim (261/874) < İbn Nümejr (234/847) < Ebû Nümejr (199/814) < Sa'd b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Söz konusu rivâyetin isnadında yer alan râviler ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

Abdullah b. Nümejr, Ebû Hâşim el-Hemdânî el-Harîfî el-Kûfî (199/814):

Yahya b. Maîn ve Osman b. Saîd ed-Dârimî, onun hakkında “sika” fadesini kullanmışlardır.¹⁵⁵ Ebû Hâtim ise, onun için “mustakîmü'l-emr” yani işi düzgün birisidir demiştir.¹⁵⁶ Yahya b. Maîn, “sika” ifadesini,¹⁵⁷ el-İclî, “sâlihu'l-hadis”, “sika”, “sâhibu's-sünnet” tabirlerini kullanırken,¹⁵⁸ Muhammed İbn Sa'd da, “sika ve sadûk birisidir”¹⁵⁹ demek suretiyle onun güvenilir olduğunu belirtmiştir.

¹⁴⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXIII, 528, 531; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 16, 18; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 432.

¹⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 432.

¹⁵¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XX, 357; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 507-508.

¹⁵² Mutkîn: Itkan'dan ismi fail olan mutkîn, râvinin hadis tahammül ve rivâyetinde hazik, mahir, titiz ve dikkatli olduğunu belirtmek maksadıyla kullanılan tabirlerden biridir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 375.

¹⁵³ ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 509.

¹⁵⁴ Müslim, *Savm*, 204.

¹⁵⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 228; ez-Zehebî, *Siyer*, IX, 244.

¹⁵⁶ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 228.

¹⁵⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 186; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXI, 228; ez-Zehebî, *Siyer*, IX, 244; *Tezkiratü'l-Huffâz*, I, 239; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 446.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 446.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 446.

Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr el-Hemdânî el-Harîfî el-Kûfî, Ebû Abdurrahman el-Hemdânî (234/847):

el-Iclî, Kûfî yani Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr'in sika ve ehl-i hadisten olduğunu belirtir.¹⁶⁰ Ebû Hâtim de, İbn Nümeyr'in sika ve hadisi ile ihticac edilen birisi olduğunu ifade eder.¹⁶¹ Nesâî, onu "sika me'mun" olarak tanıtırken,¹⁶² İbn Hıbbân da, "mutkın" ta'dil lafzını kullanır.¹⁶³

1.11. Müslim (261/874) Rivâyeti¹⁶⁴:

Müslim (261/874) < Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (235/848) < Abdullah b. el-Mübârek (181/788) < Sa'd b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

İsnadda yer alan râviler ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

Abdullah b. el-Mübârek İbn Vâzih, Ebû Abdurrahman el-Hanzalî (181/788):

Rivâyet etmiş olduğu hadisleri, icma ile huccettir.¹⁶⁵ Nesâî, Dârekutnî, Ebu'l-Hiraş ve el-Iclî, onun hakkında, sika ve hadiste otorite ifadelerini kullanırlar.¹⁶⁶ Yine Yahya b. Maîn de, onun hadiste otorite ve emiru'l mü'minin olduğunu¹⁶⁷ söylemiş, Ebû Hâtim de onun hakkında "sadûk" kelimesini kullanmıştır.¹⁶⁸ Muhammed b. Sa'd ise, Abdullah b. el-Mübârek hakkında, "sika", "me'mun", "hüccet"¹⁶⁹ dir, demiştir.¹⁷⁰

Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. el-Kâdî Ebû Şeybe İbrâhîm b. Osman el-Absî (235/848):

Müsned, musannef ve tefsir müellifidir. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn, onun hakkında "sadûk" tabirini kullanırlar.¹⁷¹ el-Iclî ise, onun "sika" ve "hâfız"

¹⁶⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 568; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 456.

¹⁶¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 569; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 456.

¹⁶² el-Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 569; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 457.

¹⁶³ ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 457.

¹⁶⁴ Müslim, *Savm*, 204.

¹⁶⁵ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 378-379.

¹⁶⁶ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 383, 397, 424; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 417.

¹⁶⁷ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 392.

¹⁶⁸ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 24; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 416.

¹⁶⁹ Hüccet: Râvilerin ta'dili için kullanılan ve hakkında kullanıldığı râvinin, İbn Ebû Hâtim tertibine göre adalet ve zabt yönünden en yüksek mertebede olduğunu gösteren bir tabirdir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 168.

¹⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VII, 263

¹⁷¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 40; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 122-124.

olduğunu söylemek suretiyle, güvenilir bir râvi olduğunu belirtmiştir.¹⁷² Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Beğavî vb. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'den rivâyette bulunmuşlardır.¹⁷³

Müslim'in Sahîh'inde yer alan Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetlerin bütün varyantlarında, hafızası hakkında bir takım proplemlerin olduğu ifade edilen Sa'd b. Saîd sebebiyle söz konusu rivâyet, hasen derecesinde kabul edilebilir. Zira bir rivâyetin sahih kabul edilebilmesi için gerekli olan "râvinin zabtının tam olma özelliği" bahse konu râvi sebebiyle ihlal edilmiştir.

1.12. İbn Mâce (273/886) Rivâyeti¹⁷⁴:

İbn Mâce (273/886) < Ali b. Muhammed (233/846) < Abdullah b. Nümeyr (199/814) < Sa'd b. Saîd (140/757) < Ömer b. Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb (52/672) < Hz. Peygamber.

Şimdi de râviler ile ilgili değerlendirmelere bakalım:

Ali b. Muhammed b. İshâk b. Ebû Şeddâd el-Kûfi et-Tenâfisî (233/846):

Ebû Hâtim, Ali b. Muhammed için "sika" ve "sadûk"¹⁷⁵ ifadelerini kullanmıştır.

İbn Mâce'de geçen rivâyetin senedinde de yer alan Sa'd b. Saîd'in zabtı konusunda cerh edildiği ve sahih hadin şartları arasında bulunması gereken "râvisinin zabt bakımından mükemmel olma özelliği taşıması" şartını taşımadığından hadis, hasen olma özelliği dikkate alınmalıdır.

1.13. Ebû Dâvûd (275/888) Rivâyeti¹⁷⁶:

Ebû Dâvûd (275/888) < Nüfeylî (234/847) < Abdülaziz b. Muhammed (187/804) < Sa'd b. Saîd (140/757) - Safvân b. Süleym (132/749) < Ömer b. Sâbit el-Ensârî (141/758) < Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672) < Hz. Peygamber.

Râviler ile ilgili değerlendirmeler:

¹⁷² el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 39; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 123.

¹⁷³ ez-Zehebî, *Mizân*, II, 490.

¹⁷⁴ İbn Mâce, *Sıyâm*, 33.

¹⁷⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 202; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 460; *Tezkiratu'l-Huffâz*, II, 25; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXI, 122.

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Sıyâm*, 59.

Nüfeylî, Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyl b. Zerrâ', Ebû Ca'fer el-Kudâî en-Nüfeylî el-Harrânî (234/847):

Ebû Dâvûd, Nüfeylî'den daha hafız başka birisini görmediğini, onun bir kitabının olmadığını, nakletmiş oldukları hadislerin tamamını hafızasından rivâyet ettiğini belirtir.¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel de, onun ehl-i hadis birisi olduğunu söylemektedir.¹⁷⁸ Ebû Hâtîm, Nüfeylî'nin "sika ve me'mun"¹⁷⁹ olduğunu¹⁸⁰ ifade etmiş, Dârekutnî ve Nesâî de, onu "sika" vasfıyla tanıtmışlar,¹⁸¹ ayrıca Dârekutnî, onun için "muhtecun bih" ifadesini de eklemiştir.¹⁸²

İbn Hıbbân, "*Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî, mutkân*¹⁸³ *idi ve hadisleri de ezberlerdi*"¹⁸⁴ demek suretiyle onun hadis konusundaki dikkat ve maharetini belirtmiştir.

Şemsüddîn İbnü'l Kayyîm, söz konusu rivâyet ile ilgili, bu hadis hakkında ihtilaf edildiğini belirterek; "*Müslim, el-Câmiu's-Sahîh'inde bu hadise yer vermiştir. Bazıları ise, bu hadisi zayıf kabul etmişlerdir. Bu rivâyet Yahya b. Saîd'in kardeşi Sa'd b. Saîd'in rivâyetlerindedir. Nesâî, Sünen'inde Sa'd b. Saîd'in zayıf olduğunu ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel ise, Yahya b. Saîd hakkında, sika ve me'mun, Abdi Rabbih b. Saîd için, 'la be'se bih' (fena değil) ifadelerini kullanırken, Sa'd b. Saîd'in bunların üçüncüsü ve zayıf olduğunu belirtmiştir. Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî, bu rivâyeti Müsned'in de zikretmiş ve doğrusu bu hadisin mevkûf olduğudur*" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.¹⁸⁵

Bu illetler, her ne kadar hadisin sahih derecesinde olmasına engel olsa da, zayıflığını da gerektirmez. Çünkü Yahya ve Abdi Rabbih b. Saîd'in, Ömer b. Sâbit el-Ensârî'den rivâyetleri bu hadisin mütabîdir.¹⁸⁶

¹⁷⁷ Bkz. ez-Zehebî, *Siyer*, X, 635; *Tezkiratü'l-Huffâz*, II, 22.

¹⁷⁸ ez-Zehebî, *Siyer*, X, 636.

¹⁷⁹ Me'mun: Râvilerin ta'dilinde kullanılan tabirlerden biri olup İbn Ebû Hâtîm'in tasnifine göre ve Irakî'nin ilavesine göre ikinci mertebede yer alır. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 264.

¹⁸⁰ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, V, 159; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 636; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 426.

¹⁸¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 91; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 636; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, tahk. Ebu'l-Eşbâl Ahmed Şâgîf el-Bâkistânî, Dâru'l-Asime, yy. t.y., s. 543.

¹⁸² el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 91; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 636.

¹⁸³ *Mutkân*: Râvinin hadis tahammül ve rivâyetinde hazîk, mahir, titiz ve dikkatli olduğunu belirtmek amacıyla kullanılan tabirlerden biridir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 375.

¹⁸⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 92; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 427.

¹⁸⁵ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 86.

¹⁸⁶ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 87.

Bir kısım ulema, söz konusu rivâyetin zayıf olduğunu belirterek itirazda bulunmuşlardır. Tartışma, bu hadisin râvilerinden Sa'd b. Saîd ile ilgilidir. Zira Sa'd b. Saîd, "zaifun cidden"¹⁸⁷ şeklinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu sebeple İmam Mâlik, Sa'd b. Saîd'i terk etmiş, bu hadisi de kabul etmeyerek reddetmiştir. Ancak buna karşılık, Müslim ve bazı musannıfların, bu hadisi sahih olarak kabul ettikleri şeklinde bir cevap verilmiştir.¹⁸⁸

Muhammed b. Sa'd da, Sa'd b. Saîd'in sika olduğunu, İbn Ebû Hâtim ise babasının onunla alakalı, "Sa'd b. Saîd, ezberleyip işittiğini nakleden birisidir" şeklindeki ifadesini duyduğunu belirtmiştir. İbn Adiy de, Sa'd b. Saîd'in hadislerinin makbul haberlerden olduğu, hadislerinde bir beis görmediği, rivâyet ettiği hadislerde teferrüd etmediği, insanların da, onun rivâyet ettiği hadisleri nakledip, hadisinin kabul edildiği¹⁸⁹ şeklindeki beyanlarıyla, onun hakkında ta'dil ifade eden vasıflar kullanmıştır. Sa'd b. Saîd hakkında bu şekilde ta'dil lafızları kullanılsa da söz konusu râvinin hafızasındaki kusur sebebiyle, söz konusu rivâyet, hasen olarak değerlendirilmelidir.

1.14. Tirmizî (279/892) Rivâyeti¹⁹⁰:

Tirmizî (279/892) < Ahmed b. Meni' (244/857) < Ebû Muâviye (183/790) < Sa'd b. Saîd (140/757) < Ömer b.Sâbit (141/758) < Ebû Eyyûb (52/672) < Hz. Peygamber.

Seneddeki râviler ile ilgili değerlendirmeler şu şekildedir:

Ahmed b. Meni' İbn Abdurrahman Ebû Ca'fer el-Beğavî el-Bağdâdî (244/857):

Salih Cezara, Nesâî, Mesleme b. Kâsım ve Vehbetüllah es-Seczî, Ahmed b. Meni'nin sika olduğunu belirtirler.¹⁹¹ Buhârî hariç, kütüb-i sitte musannıfları kendisinden rivâyette bulunmuş, Buhârî ise Sahîh'in dışında ondan tahriçte bulunmuştur.¹⁹² İbn Hibbân, Kitâbü's-Sikât'ta ismini zikretmiş,¹⁹³ Ebû Hâtim er-Râzî ise, onu "sadûk"

¹⁸⁷ Zaifun cidden: Râvilerin cerhinde kullanılan zaifun cidden tabiri ile cerhedilen râvilere nisbetle bir za'f yönünden derece daha aşağı olan kimselere delalet eder. Bu sebeple haklarında bu tabirin kullanıldığı râvilerin hadisleriyle istişhad olunmaz, yani delil olarak kullanılmaz; itibar için de olsa yazılmaz. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 515.

¹⁸⁸ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 89.

¹⁸⁹ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 90.

¹⁹⁰ Tirmizî, *Savm*, 53.

¹⁹¹ ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 483; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 48.

¹⁹² ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 483.

¹⁹³ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 49.

olarak tanımlamıştır.¹⁹⁴ Dârekutnî de, onun için râvilerinin ta'dilinde kullanılan tabirlerden biri olan, bir beis yoktur veya fena değil manasına gelen, "la be'se bih" ifadesini kullanmıştır.¹⁹⁵

Tirmizî, Sa'd b. Saîd hakkında, insanların hıfzı ile ilgili söz ettiklerini belirtmesine¹⁹⁶ ve genel olarak onun hakkında "seyyiu'l-hıfz" ifadesini kullanmasına rağmen, Ebû Eyyûb hadisinin, hasen-sahih¹⁹⁷ olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸ Pekâlâ, Tirmizî, bu açıklamalara rağmen, mezkûr hadis hakkında nasıl olur da hasen-sahih ifadesini kullanır? Tirmizî'nin bu hadisi hasen-sahih olarak kabul etmesinin sebebi, Sa'd b. Saîd'den gelen bu hadisin rivâyetinin çok olmasından (taaddüdü'r-rivâyet) dir. Bir başka ifadeyle, hadisin varyantlarının birden fazla olması ve Sa'd b. Saîd'in rivâyetinde teferrüd etmemesi,¹⁹⁹ Tirmizî'nin bu hadis hakkında "hasen-sahih" hükmünü vermesinde temel sebep teşkil etmiştir.²⁰⁰

2. Sevbân (54/674) Rivâyeti:

Ahmed b. Hanbel, Dârimî ve İbn Mâce tarafından nakledilmiş olduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim Ramazan (orucunu tutar ve) bayramdan sonra altı gün oruç tutarsa, onun tutmuş olduğu oruç, yılın tamamının orucu olur. Kim iyilik işlerse, ona iyiliğin on misli verilir." Sa-hâbeden Sevbân tarafından nakledilmiş olan rivâyetin varyantları şöyledir:

2.1. Ahmed b. Hanbel (241/854) Rivâyeti²⁰¹:

Ahmed b. Hanbel (241/854) < Hakem b. Nâfi' (231/844) < İsmâil b. Ayyâş (181/796) < Yahya b. Hars ez-Zimârî (145/761) < Ebû Esmâ er-Rahabî (141/758) < Sevbân (54/674) < Hz. Peygamber.

¹⁹⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 78; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 49.

¹⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 49.

¹⁹⁶ İbnü'l-Arabî, *Âridatü'l-Ahvezî*, III, 229; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 292.

¹⁹⁷ Hasen-sahih birleşik terimi, isnada aittir. Bir hadis, biri hasen diğeri sahih iki isnadla rivâyet edildiği zaman, o hadisin isnadlardan birine nisbetle hasen; diğere nisbetle sahih olduğunu söylemek ve o hadis hakkında hasen-sahih demek doğru olur. Bununla birlikte tabirde kullanılan hasen lafzı ile istilâh manasının değil lügat manasının kastedildiğini, bununla hadisin beğenilen ve yadırganmayan bir sahih hadis olduğunun belirtildiğini ileri sürenler de vardır. Bu izah da yabana atılamaz. Geniş bilgi için bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 39; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar*, s. 80.

¹⁹⁸ İbnü'l-Arabî, *Âridatü'l-Ahvezî*, III, 228.

¹⁹⁹ Dârimî, *Savm*, 44.

²⁰⁰ el-Mübârekfûrî, Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Fikr, yy. t.y., III, 466.

²⁰¹ Ahmed b. Hanbel, V, 280.

Râviler ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

Amr b. Mersed²⁰² Ebû Esmâ er-Rahabî eş-Şâmî ed-Dımeşkî (141/758):

Ahmed el-İclî²⁰³ ve İbn Hıbbân,²⁰⁴ onu sika olarak tanıtmışlar, Buhârî ise, Sa-hîh’inde²⁰⁵ ondan hadis rivâyetinde bulunmamış, ancak el-Edebu’l-Müfred’inde söz konusu râviden rivâyette bulunmuştur.²⁰⁶ İbn Hıbbân, Kitâbü’s-Sikât’ında onun ismine yer vermiş,²⁰⁷ İbn Maîn de onu sika bir râvi olarak tanıtmıştır.²⁰⁸

Yahya b. Hars ez-Zimârî (145/761):

Konumuzla alakalı olan hadisin senedinde yer alan ve İsmail b. Ayyâş’ın kendisinden rivâyette bulunduğu, Yahya b. Hars ez-Zimârî Şamlıdır. Ancak hakkında söylenen bazı cerh ifadelerinden dolayı, zabtında problem olduğu anlaşılmaktadır. Hâkim en-Nisâbûrî de buna uygun bir şekilde, hadiste infirad etmesi durumunda, sû-i hıfzından dolayı rivâyetinin kabul edilemeyeceğini²⁰⁹ ifade etmiştir.

İsmâil b. Ayyâş İbn Süleym Ebû Utbe el-Hımsî el-Ansî (181/796):

el-Ferevî, İsmâil b. Ayyâş hakkında, “sika ve adl”²¹⁰ ifadelerini kullanmaktadır.²¹¹ Yezid b. Hârûn ise, İsmâil b. Ayyâş’dan daha hâfız bir kimse görmediğini²¹² belirterek, sened ve metinleriyle birlikte pek çok hadis hıfzeden, hadislerin farklı rivâyetlerini birbirinden ayırt edebilecek şekilde onlara vakıf olan birisi olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn de, onun için “sika” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.²¹³ İbn Maîn’e, İsmâil b. Ayyâş hakkında sorulduğunda onunla alakalı olarak, “Şamlılar arasında ‘leyse bihi be’s’ (bir beis yoktur, fena değil) dir, Iraklılar ise onun hadisini kerih görüyorlardı”²¹⁴ şeklinde açıklama yapmıştır.

²⁰² el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 34.

²⁰³ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXII, 224; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 303

²⁰⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXII, 224; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 303.

²⁰⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXII, 224.

²⁰⁶ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXII, 224.

²⁰⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXII, 224.

²⁰⁸ Salâhuddîn Halil b. Aybeg b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, tahk. Ahmed el-Arnâvud- Mustafa Türkî, Dâru İhyâü’t-Türâs el-Arabî, I-XXIX, Beyrut 1420/2000, IX, 39.

²⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 164.

²¹⁰ Adl; lügatte, noksan ve fazlalık cihetinden ifrata gitmeksizin orta yolu muhafaza etmektir. Adalet kelimesi masdar olarak meşhur olmuştur. Rivâyetlerin kabul edilebilmesi için râvilerde bulunması gereken özelliklerdendir. Bkz: Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 27.

²¹¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 171; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 316.

²¹² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, II, 191; İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 477; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 317.

²¹³ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 472; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 317.

²¹⁴ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, I, 473; el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 173-174, 177; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 317-318.

Ahmed b. Hanbel, İsmâil'in şeyhlerinden rivâyetinin iyi, ancak başkalarından rivâyetlerde ise, münker, zayıf rivâyetlerinin olduğunu söylemiştir.²¹⁵ Abdurrahman b. Mehdî'nin ondan hadis nakletmediğine dair rivâyetler de vardır.²¹⁶ Abdurrahman b. Ebû Hâtim, babasının İsmâil b. Ayyâş için, “O, ‘leyyin’²¹⁷ dir hadisi yazılır” dediğini ifade eder.²¹⁸ Ebû Sâlih el-Ferrâ ise, “Babama, İsmâil b. Ayyâş'ın hadislerini yazayım mı?” diye sorduğumda, “Hayır! bu adam ne dediğini bilmeyen birisidir”²¹⁹ diye cevap verdiğini söylemiştir.

İbn Adıyy, İsmâil b. Ayyâş için, Yahya İbn Saîd, Muhammed b. Amr, Hişâm b. Urve, İbn Cüreyc, Ömer b. Muhammed, Ubeydullah el-Vassâfî gibi hicazlılardan rivâyette bulunduğu hata yaptığını, ya kendiliğinden bir hadis söylediğini, ya mürseli vasl, mevkûfu mürsel yapmak suretiyle rivâyette bulunduğunu belirtmiştir. Şamlılardan rivâyetlerinde sika olduğunu, genel olarak ise, onun hadisi yazılan kimselerden, özellikle Şamlılardan rivâyetinde “muhtecun bih”²²⁰ olduğunu belirtmiştir. Ali b. Hucra, “İsmâil huccettir, vehmi çok olmasa” ifadesini kullanmıştır.²²¹ Yine İbn Adıyy, İsmâil'in “mutkin” birisi olduğunu, ancak yaşlandığında rivâyet ettiği hadislerde hıfzının değiştiğini, isnadları ve metinleri karıştırdığını, böylece rivâyet ettiği hadislerde hatayı çoğalttığını, muhtecun bih iken kendisi ile ihticac edilir olma özelliğinden uzaklaştığını²²² belirtmiştir.

Hakem b. Nâfi', Ebu'l-Yemân el-Behrânî el-Hımsî (231/844):

Ebû Hâtim, “sika” ve “sadûk” tabirlerini kullanmış,²²³ el-İclî onun hakkında, “la be'se bih”²²⁴ derken, İbn Ammâr el-Mevsilî, onu “sika” olarak vasıflamıştır.²²⁵

²¹⁵ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 317-318.

²¹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 192; el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 176; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 319; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 163;

²¹⁷ Leyyinü'l-Hadis: Tecrihin birinci mertebesinde yer alır, hadisi metruk değildir, itibar için yazılır. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 177.

²¹⁸ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 320.

²¹⁹ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 320-321.

²²⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 178-179; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 320-321.

²²¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 178-179.

²²² el-Mizzî, *Tehzîb*, III, 178-179.

²²³ el-Mizzî, *Tehzîb*, VII, 153; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 324; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 471.

²²⁴ ez-Zehebî, *Siyer*, X, 324.

²²⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, VII, 153; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 324; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 471.

Bütün bu anlatılanlardan dolayı rivâyetimiz, sened açısından “hasen” olarak değerlendirilebilir. Çünkü İsmâil b. Ayyâş’ın, hıfzı ile ilgili sorunları olduğu ve rivâyetleri karıştırdığına dair bilgiler mevcuttur.

2.2. Dârimî (255/868) Rivâyeti²²⁶:

Dârimî (255/868) < Yahya b. Hassân (208/824) < Yahya b. Hamze el Hadramî (180/796) < Yahya b. Hâris ez-Zimârî (145/761) < Ebû Esmâ er-Rahabî (141/758) < Sevbân (54/674) < Hz. Peygamber.

Yahya b. Hâris ez-Zimârî Ebû Amr el-Ğassânî (145/761):

İbn Sa’d,²²⁷ İshâk b. Mansur,²²⁸ İbn Maîn,²²⁹ Osman b. Saîd ed-Dârimî,²³⁰ Ebû Hâtim,²³¹ Ebû Dâvûd²³² ve İbn Hıbbân,²³³ Yahya b. Hâris ez-Zimârî hakkında “sika” lafzını kullanmışlardır. Ya’kup b. Süfyân el-Fârisî²³⁴ ve İbn Maîn²³⁵ ise, “leyse bihi be’s” tabirini kullanıp bu ifadeyle, onun sika olduğuna işaret etmişlerdir. Ebû Hâtim de ta’dil lafızlarından “sâlihu’l-hadis” tabiri ile onun hakkında değerlendirme yapmıştır.²³⁶

Yahya b. Hamza b.Vâkıd el-Hadrâmî Ebû Abdurrahman ed-Dimeşkî el-Betlehî el-Kâdî (180/796):

Yahya b. Maîn, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Ebû Dâvûd, Nesâî, el-Iclî ve Duhaym, Yahya b. Hamza’nın sika olduğunu söylemişlerdir.²³⁷ Ahmed b. Hanbel ise, “fena değıl” manasına gelen “leyse bihi be’s” lafzıyla onu vasıflandırmıştır.²³⁸ Ebû Hâtim de, onu râvilerin ta’dilinde kullanılan, “sadûk” lafzıyla nitelendirmiştir.²³⁹ Yahya b. Hamza’nın kaderi düşünceye sahip olduğuna dair görüşler de mevcuttur.²⁴⁰

²²⁶ Dârimî, Savm, 44.

²²⁷ ez-Zehebî, Siyer, VI, 190.

²²⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, IX, 136; ez-Zehebî, Siyer, VI, 190; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 346.

²²⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 258; ez-Zehebî, Siyer, VI, 190.

²³⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 258; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 346.

²³¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 258; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 346.

²³² el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 258.

²³³ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 259.

²³⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 258.

²³⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 258; ez-Zehebî, Siyer, VI, 190.

²³⁶ ez-Zehebî, Siyer, VI, 190.

²³⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, IX, 137; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 281-282; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 355; *Mîzân*, IV, 369; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 350.

²³⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, IX, 137; el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 281-282; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 355; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 350.

²³⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 281-282; ez-Zehebî, Siyer, VIII, 355; *Mîzân*, IV, 369.

²⁴⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 232; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 350.

Yahya b. Hassân b. Hayyân et-Tenîsî el-Bekrî, Ebû Zekeriyâ el-Basrî (208/824):

İmam Şafîî, Ahmed b. Hanbel, el-İclî, Ebû Saîd b. Yûnus, Nesâî ve Ebû Bekir el-Bezzâr, Yahya b. Hassân'ın sika birisi olduğunu belirtirler.²⁴¹ Ebû Hâtim, “sâlihu'l-hadis”,²⁴² Ebû Saîd b. Yûnus da, “hasenu'l-hadis”²⁴³ şeklindeki ta'dil lafızlarını Yahya b. Hassân için kullanmışlardır.²⁴⁴

Sonuç olarak Dârimî rivayetinin senedinde yer alan râvilerin tamamı hakkında tadîl lafızları kullanılmıştır. Dolayısıyla sened sahih olarak değerlendirilebilir.

2.3. İbn Mâce (273/886) Rivâyeti²⁴⁵:

İbn Mâce (273/886) < Hişam b. Ammâr (245/858) < Bakiyye (198/814) < Sadaka b. Hâlid (184/800) < Yahya b. Haris ez-Zimârî (145/761) < Ebû Esmâ er-Rahabî (141/758) < Sevbân (54/674) < Hz. Peygamber.

Şimdi de râviler ile ilgili değerlendirmelere bakalım:

Sadaka b. Hâlid el-Kureşî el-Emevî Ebu'l-Abbâs ed-Dımeşkî (184/800):

Sadaka b. Hâlid için, Ebû Dâvûd,²⁴⁶ Yahya b. Maîn, el-İclî, Duhaym, İbn Nümeyr, Muhammed b. Sa'd, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, “sika”,²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, “sika sika”,²⁴⁸ “leyse bihi be's”, “sâlihu'l-hadis” ifadelerini kullanmışlardır.²⁴⁹

Bakiyye b. el-Velîd İbn Sâid b. Ka'b b. Harîz Ebû Yuhmid el-Hımyerî el-Kelâî el-Hımsî (198/814):

Abdullah b. el-Mübârek, Bakiyye için, “*Sadûk birisi idi, ancak herkesten, gelenden gidenden hadis yazardı*”,²⁵⁰ şeklinde bir ifade kullanmış, Zehebî de, “*İlim dolu bir kap idi, ancak zayıf kimselerden, sıradan insanlardan (avam) tahammülde*

²⁴¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 268-69; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 128; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 248.

²⁴² el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 268-269; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 128; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 248.

²⁴³ *Hasenu'l-Hadis*: Hadis râvilerinin ta'dilinde ve üçüncü mertebeye delalet etmek üzere kullanılan tabirlerden biridir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 167.

²⁴⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXI, 268-269; ez-Zehebî, *Siyer*, X, 128; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 248.

²⁴⁵ İbn Mâce, *Sıyâm*, 33.

²⁴⁶ el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 131.

²⁴⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 430-431; el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 131; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 206.

²⁴⁸ Sika sika: Râvilerin ta'dilinde kullanılan tabirlerden biri olup, İbn Hacer'e göre ta'dile delalet eden sıfatlardan birinin tekrarıyla meydana gelmiştir. En üstün mertebeyi teşkil den ve ef'al veznindeki bir sigayla gösterilen (evsak) gibi bir mertebeden sonra gelir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 427.

²⁴⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 430; el-Mizzî, *Tehzîb*, XI, 130; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 206.

²⁵⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 196; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 518-519.

bulunmak suretiyle bu özelliğine halel getirmiştir”²⁵¹ demekle, Abdullah b. el-Mübârek’in söylemiş olduğu ifadeleri desteklemiştir.

Ahmed b. Hanbel, onunla ilgili olarak, insanların bilmediği şeyleri rivâyet etmesi durumunda, rivâyetlerinin kabul edilmemesi gerektiğini²⁵² söylemiştir. Yahya b. Maîn de, “Bakiyye, kendisinden daha küçüklerden rivâyette bulunur”²⁵³ derken, Ebû Nuaym, sika kimselerden hadis rivâyetine yeterince önem vermediğini belirtmiştir.²⁵⁴

Ebû Zür’a da, yukarıda ifade ettiğimiz açıklamalara benzer şeyler söylemekte, Bakiyye’nin, sikalardan rivâyetinde sika olduğunu, ancak, ma’ruf ve zabtı iyi olmayan kimselerden hadis rivâyetinde bulunduğunu, dolayısıyla meçhul kimselerden rivâyette bulunma gibi bir kusurunun varlığından bahsetmiştir.²⁵⁵

İbn Ebû Hâtim, hadisin yazılabileceğini ama onunla ihticac olunamayacağını söyler.²⁵⁶ Abdurrahman en-Nesâî de, “haddesena”, “ahberana” lafızlarıyla rivâyette bulunması durumunda onun güvenilir olduğunu söyler ki konumuzla ilgili rivâyette, Sadaka b. Hâlid’den rivâyette bulunurken “haddesena” lafzını kullanmıştır. Ancak “an fûlan” diye rivâyette bulunması durumunda, hadisin alınmayacağını, çünkü hadisi kimden rivayet ettiğinin bilinmediğini açıklamıştır.²⁵⁷ Ahmed b. Abdullah el-İclî, Bakiyye’nin ma’ruf kimselerden rivâyetinde sika, meçhul kimselerden rivâyetinde ise “leyse bi şey” olduğunu söylemektedir.²⁵⁸ Hâkim en-Nisâbûrî, onun hakkında “sika me’mun”,²⁵⁹ Beyhakî ise, “leyse bi hüccet” şeklinde izahlarda bulunmuşlardır.²⁶⁰

Ebû Ahmed b. Adıyy, Bakiyye’nin bazı rivâyetlerinde, sika râvilerin rivâyetlerine muhalefette bulunduğunu²⁶¹ belirtmiştir.²⁶² Ayrıca Zehebî, Bakiyye’nin Şam ehlinde hadis rivâyet ettiğinde, o hadisin sabit olduğunu, -konumuzla ilgili rivâyette kendisinden nakilde bulunduğu râvinin de yani Sadaka b. Hâlid’in Şamlı olduğunu başkalarından rivâyetinde ise (rivâyetleri ve şahısları) karıştırdığını, onun ehl-i hadisten

²⁵¹ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 519.

²⁵² ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 519.

²⁵³ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 239.

²⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 239.

²⁵⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 198; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 522.

²⁵⁶ el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 198; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 522.

²⁵⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 198; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 522; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 239.

²⁵⁸ el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 198; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 239.

²⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 241.

²⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 241.

²⁶¹ Buna Şaz denir ki, Şaz kelimesi, hadis ıstılahında, güvenilir bir râvinin, daha sika bir râvinin rivâyetine muhalif olarak rivâyet ettiği ve bu rivâyeti ile tek kaldığı hadis için kullanılmış bir tabirdir. Şaz hadis zayıf hadisler arasında yer alır. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 437.

²⁶² el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 198; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 522.

birisi olup hem küçüklerden hem de büyüklerden hadis rivâyet ettiğini, kendisinden de, büyüklerin rivâyette bulunduğunu belirtmektedir.²⁶³ Aynı görüşleri Ali b. el-Medîni de paylaşır ve Şam ehlinden rivâyetlerinin, “sâlih”, Hicaz ve Irak ehlinden rivâyetlerinin, “zaifun cidden” olduğunu ifade eder.²⁶⁴ İbn Hıbbân da Bakiyye’nin “sika”, “me’mun” olduğunu, ancak zayıf râvilerden almış olduğu hadisleri, tedlis ile sika kimselerden rivâyet ettiğini²⁶⁵ belirterek, tedlîsü’ş-şuyûh’a işaret etmektedir. Ebû Hasen b. el-Kattân ise, “Bakiyye zayıf kimselerden tedlis yapar ve bunu mübah görürdü. Eğer bu doğruysa bu adaletini giderecek, ifsat edecek bir durumdur”²⁶⁶ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Ebû Müshir el-Ğassânî, Bakiyye’nin hadislerinin saf olmadığını ve onlardan sakınıp korunmak gerektiğini belirtir.²⁶⁷ Ukaylî ise, Veki’nin, Bakiyye hakkında, “*Kale Resûlullah*” demeye ondan daha cesur başka bir kimseyi işitmediğini²⁶⁸ söylediğini nakletmektedir.

Hişâm b. Ammâr b. Nusayr b. Meysere b. Ebân, Ebul-Velîd es-Sülemî (245/858):

Yahya b. Maîn ve el-Iclî, Hişâm’ın “sika” olduğunu söylerler.²⁶⁹ Dârekutnî, onun hakkında, “sadûk” lafzını kullanırken,²⁷⁰ Ebû Hâtim, Hişâm b. Ammâr için “sadûk” ifadesini kullanmakla birlikte, ihtiyarladığında bu durumunun değiştiğini beyan etmektedir.²⁷¹ İbn Ebû Hâtim de, “*Hişâm b. Ammâr ihtiyarlayınca değişti*”²⁷² demekle aynı gerçeği ortaya koymaktadır. Nesâî, onun için râvilerin ta’dilinde kullanılan, bir beis yoktur veya fena değil manasına gelen “la be’s bih” tabirini kullanır.²⁷³ İbn Hıbbân ise, Kitâbü’s-Sikât adlı eserinde onun ismine yer vermiştir.²⁷⁴

Hadis rivâyetine karşı ücret aldığına²⁷⁵ ve şiilikle itham olunduğuna dair görüşler de mevcuttur.²⁷⁶ Hişâm’ın hutbe okurken, “*Yaratma fiiliyle mahlûkatına tecelli*

²⁶³ el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 198; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 523.

²⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 241.

²⁶⁵ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 523.

²⁶⁶ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 528; *Mizân*, I, 339; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 241.

²⁶⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, IV, 198; ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 528.

²⁶⁸ ez-Zehebî, *Siyer*, VIII, 528.

²⁶⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 247; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 322.

²⁷⁰ ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 322.

²⁷¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 247.

²⁷² el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 248.

²⁷³ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 248; ez-Zehebî, *Mizân*, IV, 302.

²⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 277.

²⁷⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 249; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 426; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1991, s. 103.

eden Allah'a hamdolsun" şeklinde bir ifade kullanması, Ahmed b. Hanbel'in, onu,"tayyaş" (aceleci, hafif, kararsız, tutarsız, düşüncesiz) diye vasıflamasına neden olmuştur.²⁷⁷ Buhârî, kendisinden dört hadis rivâyet etmiştir.²⁷⁸

Bûsirî, Sevbân hadisinin İbni Hıbbân'ın Sahîh'inde de yer aldığını belirtip, söz konusu rivayetin sahih olduğunu ima etmiş ve ilgili rivâyeti te'yid eden şahidinin olduğunu belirtmiştir.²⁷⁹

3. Câbir b. Abdullah (78/697) Rivâyeti:

Ahmed b. Hanbel ve Abd b. Humeyd tarafından nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim Ramazan orucunu ve Şevvâl'den altı gün orucu tutarsa, senenin tamamını oruç tutmuş gibi olur." Sahâbeden Câbir b. Abdullah tarafından nakledilmiş olan bu rivâyetin varyantları şöyledir:

3.1. Ahmed b. Hanbel (241/854) Rivâyeti²⁸⁰:

Ahmed b. Hanbel (241/854) < Abdullah b. Yezid el-Mukrî (213/829) < Saîd (b. Ebû Eyyûb) (161/777) < Amr b. Câbir el-Hadramî (120/737) < Câbir b. Abdullah (78/697) < Hz. Peygamber.

Şimdi de râviler hakkında yapılan değerlendirmelere bakalım:

Amr b. Câbir el-Hadramî, Ebû Zür'a el-Mısırî (120/737):

Ahmed b. Hanbel, onun yalan söylediğini ve Câbir b. Abdullah'dan münker hadislerinin olduğunu belirtmiştir.²⁸¹ Cüzcânî, "Amr b. Câbir sika değildir, câhil ve ahmak birisidir"²⁸² derken, Nesâî, onun hakkında "leyse bi sika"²⁸³ tabirini kullanmıştır. Ebû Zür'a el-Hadramî hakkında "leyse bi sika" ifadesini kullananlardan biri de, es-Su'dî'dir.²⁸⁴ İbn Hıbbân onun hadisi ile ihticac olunmaz derken,²⁸⁵ Ezdî, onun hakkında

²⁷⁶ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 104.

²⁷⁷ el-Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 249; ez-Zehebî, *Siyer*, XI, 426.

²⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 277.

²⁷⁹ Bkz. Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ebû Bekir Abdurrahman b. İsmâîl el-Kinânî el Bûsirî, *Zevâid-ü İbn Mâce ale'l-Kütüb-ü Hamse*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993/1414, s. 250.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 308.

²⁸¹ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, VI, 200; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 260.

²⁸² İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 260.

²⁸³ Lays bi Sika: Cerh lafızlarının en şiddetlerinden olup, bu vasfa sahip râvinin ve hadisinin terk edilmesine delalet eder. Gerek adalet gerekse zabt yönünden güvenilir olmayan kimseler hakkında kullanılır ve "sika değildir" manasına gelir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 247.

²⁸⁴ İbn Adıyy, *el-Kâmil*, VI, 206.

“kezzâb”²⁸⁶ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.²⁸⁷ İbn Adiyy de, Amr b. Câbir’in münkerlerinden bazılarının meşhur ve hepsinin zayıf hadislerden olduğunu, Hz. Ali hakkındaki sözleri ve rivâyetlerindeki za’fiyet sebebiyle zemmedildiğini belirtmiştir.²⁸⁸

Bu sayılan cerh ifadelerinin yanı sıra Berkî, onun sika olduğunu belirtmiş, Yâkup b. Süfyân da onu sikalar arasında zikretmiş, Ebû Hâtim, Amr b. Câbir ile ilgili olarak, “sâlihu’l-hadîs” tabirini kullanmış, Tirmizî de onun hadislerini sahih olarak kabul etmiştir.²⁸⁹

Saîd b. Ebû Eyyûb, Miklas el-Huzâî Ebû Yahya el-Mısrî (161/777):

Yahya b. Maîn, Nesâî ve Yahya b. Bükeyr, Saîd b. Ebû Eyyûb’un “sika” olduğunu söylemişler,²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî de, onunla ilgili, “la be’s bih” ifadesini kullanmışlardır.²⁹¹ Muhammed b. Sa’d ise, Saîd b. Ebû Eyyûb için, “sikatün sebtün”²⁹² demek suretiyle, onun adâlet sahibi birisi olduğunu ifade etmiştir.²⁹³ es-Sâci, onun “sadûk” olduğunu belirtirken,²⁹⁴ İbn Hıbbân da ona Kitâbü’s-Sikât adlı eserinde yer vermiştir.²⁹⁵

Abdullah b. Yezid el-Kureşî el-Adevî Ebû Abdurrahman el-Mukrî (213/829):

Nesâî, Ebû Ya’la el-Halîlî ve İbn Kâni’, Abdullah b. Yezid’i “sika” bir râvi olarak tanıtmışlar,²⁹⁶ aynı zamanda Ebû Ya’la el-Halîlî, onun “muhteccun bih” olduğunu dile getirmiş,²⁹⁷ İbn Hıbbân da, Kitâbü’s-Sikât’ta onun ismine yer vermiştir.²⁹⁸

²⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 260.

²⁸⁶ Kezzâb: Hadis rivâyetinde yalancılığı meslek haline getirenler için kullanılan ve cerh elfâzı arasında en aşağı mertebeye delalet eden tabirlerden biridir. Mübalağa sığasıyla bir işin fâilini gösteren, çokça yalancı manasına gelir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 230.

²⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 260.

²⁸⁸ İbn Adiyy, *el-Kâmil*, VI, 201; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 260.

²⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 260.

²⁹⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 344; ez-Zehebî, *Siyer*, VII, 23; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 8.

²⁹¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 344; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 8.

²⁹² Sikatün sebtün: Râvilerin ta’dilinde kullanılan ve İbn Hacer’e göre ta’dile delalet eden tabirlerden birinin bir başka sıfatla birleşerek ta’dilin ikinci mertebesini oluşturan bir tabirdir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 427.

²⁹³ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 344; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 8.

²⁹⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 8.

²⁹⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, X, 344; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 8.

²⁹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, V, 201; el-Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 323; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 459-460.

²⁹⁷ Bkz. Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fi el-Buhârî, *et-Târîhü’l-Kebîr*, yy. t.y., I-IX, V, 228; el-Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 323; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 459-60.

²⁹⁸ el-Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 323; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 459-60.

Hadisin senedinde yer alan ve kendisi için cerh ifadelerinin en ağırları kullanılan, “kezzâb, sika değil, hadislerinin hepsi zayıftır” vb. ifadeler sebebiyle, Amr b. Câbir el-Hadramî rivâyetinin, sened açısından zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Ahmed b. Hanbel (241/854) Rivâyeti²⁹⁹:

Ahmed b. Hanbel (241/854) < Ebû Abdurrahman (213/829)³⁰⁰ < Saîd (b. Ebû Eyyûb) (161/777) < Amr b. Câbir el-Hadramî (120/737) < Câbir b. Abdullah (78/697) < Hz. Peygamber.

Söz konusu senedde yer alan râviler sebebiyle daha önce yapılan değerlendirmelere binaen bu rivâyet hakkında zayıf hükmünü vermek mümkündür.

3.3. Ahmed b. Hanbel (241/854) Rivâyeti³⁰¹:

Ahmed b. Hanbel (241/854) < Abdullah b. Yezid (213/829) < Saîd (b. Ebû Eyyûb) (161/777) < Amr b. Câbir el-Hadramî (120/737) < Câbir b. Abdullah (78/697) < Hz. Peygamber.

İlgili senedde yer alan râvilerle ilgili değerlendirmeler dolayısıyla rivâyet hakkında zayıf hükmünü vermek mümkündür.

3.4. Abd b. Humeyd (249/863) Rivâyeti³⁰²:

Abd b. Humeyd (249/863) < Abdullah b. Yezid el-Mukri (213/829) < Saîd b. Ebû Eyyûb (161/777) < Amr b. Câbir el-Hadramî (120/737) < Câbir b. Abdullah (78/697) < Hz. Peygamber.

Söz konusu rivâyet hakkında senedde yer alan râvilerle ilgili daha önce verilen bilgilerden yola çıkarak zayıf hükmünü vermek mümkündür.

4. Tâvus (101/726) Rivâyeti:

Abdürrezzâk tarafından nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kim Ramazan ayı orucunu tutar ve Şevvâl’den altı günü de peşinden ilave ederse, ona*

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 324.

³⁰⁰ Bir önceki rivâyette Abdullah b. Yezid el-Mukri’ olarak geçen râvinin ismi, bu rivâyette “Ebû Abdurrahman” künyesi ile verilmiştir. Her iki rivâyetteki râvi de aynı kişidir.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, III, 344.

³⁰² Ebû Muhammed Abdü'l-Hamîd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b. Humeyd*, Dâru Belensiye, 2. Baskı, I-II, Riyâd 2002, II, 182-183, h no: 1114.

bir senenin oruç (sevabı) yazılır.” Tâbiûndan olan râvi Tâvus tarafından nakledilmiş olan rivâyet şöyledir:

4.1. Abdürrezzâk (211/827) Rivâyeti³⁰³:

Abdürrezzâk (211/827) < Zem’a (?) < İbn Tâvûs (132/749) < Tâvûs (101/726) < Hz. Peygamber.

Râviler ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

Tâvus b. Keysân el-Yemânî, Ebû Abdurrahman el-Hımyerî (101/726):

Tâvus, Resûlullah (s.a.v.)’in ashâbından elli sahâbîye yetiştiğini, onları gördüğünü söylemektedir.³⁰⁴ Dolayısıyla Tâvûs, tâbiûndandır.³⁰⁵ Yahya b. Maîn ve Ebû Zür’a, Tâvûs’un sika olduğunu ifade etmektedirler.³⁰⁶ Tâvus’un, Câbir b. Abdullah (r.a.)’dan mürsel şeklinde rivâyetleri mevcuttur.³⁰⁷

Abdullah b. Tâvûs b. Keysân Ebû Muhammed el-Yemânî (132/749):

Tâbiûnun küçüklerinden olup sahâbeden hiçbir kimseden hadis rivâyetinde bulunmamıştır.³⁰⁸ Abdurrahman b. Ebû Hâtim, Dârekutnî, el-İclî ve Nesâî onun hakkın-da sika ifadesini kullanmışlar, İbn Hıbbân da Kitâbü’s-Sikât’ında ona yer vermiştir.³⁰⁹

Zem’a b. Sâlih el-Cenedî el-Yemânî (?):

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd, Zem’a b. Sâlih’in zayıf olduğunu ifade etmişler,³¹⁰ ayrıca Ebû Dâvûd, “Ben Zem’a b. Sâlih’in hadisini rivâyet etmem”³¹¹ demek suretiyle, onun zayıf ve hadisinin rivâyet edilemeyecek durumda olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, zabtının olmadığını,³¹² Yahya b. Maîn de, onunla alakalı aynı görüşte olduğunu ifade ederek,³¹³ Zem’a b. Sâlih hakkında, “suveylihu’l-hadîs” tabirini kullanmıştır.³¹⁴

³⁰³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 315, h. no: 7920.

³⁰⁴ el-Mizzî, *Tehzîb*, XIII, 359.

³⁰⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, XIII, 361.

³⁰⁶ el-Mizzî, *Tehzîb*, XIII, 360; ez-Zehebî, *Mîzân*, V, 47.

³⁰⁷ ez-Zehebî, *Mîzân*, V, 39.

³⁰⁸ el-Mizzî, *Tehzîb*, XV, 131; ez-Zehebî, *Siyer*, VI, 103-104.

³⁰⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, XV, 131; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 460.

³¹⁰ el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 387; ez-Zehebî, *Mîzân*, II, 81; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³¹¹ el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 387; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³¹² el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 387; ez-Zehebî, *Mîzân*, II, 81; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³¹³ İbn Adiyy, *el-Kâmil*, IV, 197; el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 387; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³¹⁴ İbn Adiyy, *el-Kâmil*, IV, 197; el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 388; ez-Zehebî, *Mîzân*, II, 81; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

Buhârî, Zem'a b. Sâlih'in, rivâyet etmiş olduğu hadise muhalif davrandığını, nihayetinde İbn Maîn'in de onu terk ettiğini ifade etmiştir.³¹⁵ Amr b. Ali, “Zem'a b. Sâlih'in hadisinde zayıflık vardır”³¹⁶ dedikten sonra, İmam Sevrî ve İbn Mehdî'nin kendisinden rivâyette bulunduğunu, Yahya b. Maîn'in ondan hadis rivâyet ettiğini asla işitmediğini, ama kendisinde bulunan zayıflığa rağmen “câizü'l-hadîs” olduğunu belirtmiştir.³¹⁷

Ebû Hâtim, Zem'a b. Sâlih'in “zaîfü'l-hadîs” olduğunu, Nesâî'nin onun hakkında “leyse bi kaviyy” dediğini, Zührî'den yapmış olduğu rivâyetlerinde çokça hata yaptığını, münkerleri rivâyet ettiğini, Ebû Zür'a ve Abdurrahman b. Ebû Hâtim'in de onunla alakalı olarak, “leyyinü'l-hadîs”³¹⁸ olduğunu ifade etmiştir.³¹⁹ İbn Adiyy de, “O, bazı rivâyetlerinde hataya düşüyordu, onun hadisinin la 'be'se bih'”³²⁰ olduğunu düşünüyorum” demiştir.³²¹

Hâkim Ebû Ahmed, Zem'a b. Salih'in “leyse bi kaviyy” olduğunu belirtmiş,³²² Nesâî, “leyse bi kaviyy” dediği Zem'a için, aynı zamanda “zayıftır” ifadesini de kullanmış,³²³ es-Sâci'de, onun rivâyetlerinin ahkâm konularında hucet olamayacağını ifade etmiştir.³²⁴ Netice itibariyle söz konusu rivayetin sened açısından zayıf statüsünde olduğu ifade edilebilir.

Tâvûs'un rivâyet etmiş olduğu bu hadis, mürsel hadistir.³²⁵ Mürsel hadisin delil olarak kullanılıp kullanılmayacağı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

³¹⁵ el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 388; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³¹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 624; İbn Adiyy, *el-Kâmil*, IV, 197; el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 388.

³¹⁷ İbn Adiyy, *el-Kâmil*, IV, 197; el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 388; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³¹⁸ *Leyyinü'l-hadis*: Tecrîh'in birinci mertebesinde yer alır, hadisi metruk değildir, itibar için yazılır. Bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 248.

³¹⁹ el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 389; ez-Zehebî, *Mîzân*, II, 81; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³²⁰ La be'se bih: Râvilerinin ta'dilinde kullanılan ve İbn Ebû Hâtim'in tertibine göre ikinci; Zehebî'nin tertibine göre üçüncü, İbn Hacer'in tertibine göre de dördüncü mertebeye delalet eden tabirlerden biri olup “bir beis yoktur” veya “fena değil” manalarına gelir. Yahya b. Maîn'in ifadesine göre, bir râvi hakkında “la be'se bih” denilirse bu söz onun sika olduğuna delalet eder. Ancak bir râvi hakkında kullanılan “sika” tabiri ile bu tabir arasında bir farkın bulunduğu muhakkaktır ve sika tabirinin daha üstün bir dereceye delalet ettiğine şüphe yoktur. Bkz. es-Süyûtî, *Tedrib*, I, 406.

³²¹ İbn Adiyy, *el-Kâmil*, IV, 202; el-Mizzî, *Tehzîb*, IX, 389.

³²² İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³²³ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³²⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 265.

³²⁵ Mürsel Hadis: Hz. Peygamber'e yakın bir devirde yaşamış olmaları dolayısıyla sahâbenin çoğunu gören ve onlarla sohbet eden tâbilerin, hadis rivâyet ederken, kendilerinden hadis işittikleri sahâbîleri atlayarak yahut onların isimlerini zikretmeksizin rivâyet ettikleri hadislere mürsel hadis denir. Buna göre mürsel hadis; İsnadında sahâbî râvisi düşmüş olan hadistir. Bkz. es-Süyûtî, *Tedrib*, I, 219; Polat, Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDV. Yay. Ankara 1985, s. 89.

Nevevî'nin belirttiğine göre, hadisçilerin çoğunluğu, pek çok fukaha ve usulcülere göre mürsel hadis zayıftır ve onunla ihticac olunmaz. İmam Şâfiî de aynı görüştedir.³²⁶ Müslim ise, Sahîh'in mukaddimesinde, “*Mürsel, bize ve haberlere vakıf olan kimselere göre huccet değildir*” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.³²⁷ Bununla beraber, İmam Mâlik ve Ebû Hanife gibi kimseler de, mürselin sahih olduğunu beyan etmişlerdir. Bunlara göre eğer mürsil, yani hadisi irsal eden râvi, güvenilir kimselerden olur ve yine güvenilir kimselerden irsal ettiği bilirse, onun mürselini almakta hiçbir mahzur yoktur.³²⁸

Mürsel hadis ile ilgili böyle bir değerlendirme olmasına rağmen, ilgili rivâyetin senedinde bulunan Zem'a b. Sâlih el Cenedî el-Yemânî hakkında söylenen cerh ifadeleri, Abdürrezzâk rivâyetini isnad açısından zayıf olarak değerlendirmeye sebep olmuştur.

5. Abdürrezzâk (211/827) Rivâyeti:

Abdürrezzâk'ın Musannef'inde konumuzla ilgili bir rivâyet daha vardır ki bu rivâyette Abdürrezzâk'ın, hocası Ma'mer b. Raşid'e, Ramazan bayramı günlerinden sonra tutulan altı günlük oruç hakkında yönelttiği sualden ve Ma'mer b. Râşid'in bu soruya verdiği cevaptan bahsetmektedir. İlgili rivâyet şöyledir:

قال عبد الرزاق وسألت معمرا عن صيام الست التي بعد يوم الفطر وقالوا له تصام بعد الفطر بيوم فقال معاذ الله إنما هي أيام عيد وأكل وشرب ولكن تصام ثلاثة أيام قبل أيام الغر أو ثلاثة أيام الغر أو بعدها وأيام الغر ثلاثة عشر وأربعة عشر وخمسة عشر وسألنا عبد الرزاق عن يوم يصوم يوم الثاني فكره ذلك وأباه إباء شديدا

“...Abdürrezzâk şöyle demiştir: “*Ma'mer b. Raşid'e, Ramazan bayramından sonra tutulan altı günlük oruç hakkında soru sordum. Ona, (Bu oruç) Ramazan bayramından sonraki gün tutulur, dediklerinde; “Allah korusun, bayram günleri yeme-içme günleridir, bu altı günlük oruç ğurr günlerinden önce veya ğurr günlerinin üç gününde ya da ğurr günlerinden sonra tutulur. Ğurr günleri (ayın) on üç, on dört ve on beşinci*

³²⁶ es-Süyûtî, *Tedrîb*, I, 222.

³²⁷ Müslim, *Mukaddime*, I, 16.

³²⁸ Müslim, *Mukaddime*, I, 16; es-Süyûtî, *Tedrîb*, I, 223-224; Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, s. 98-100.

günleridir. Biz, Abdürrezzâk'a bayramın ikinci günü oruç tutulur mu? diye sorduk, bunu mekruh gördü ve şiddetle karşı çıktı.³²⁹

Kütüb-i sitte sonrası dönem kaynaklarında yer alan rivâyetlerin³³⁰ sahâbî râvileri arasında da, Ebû Hureyre³³¹, İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah³³² ve İbn Ömer³³³ bulunmaktadır.

Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetlerin sened tetkiklerini yaptıktan sonra özet olarak şunları söyleyebiliriz. Bahse konu rivâyet, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'i, Abdürrezzâk'ın Musannef'i, el-Humeydî, Ahmed b. Hanbel ve Abd b. Hümejd'in Müsnedleri ayrıca Dârimî'nin Sünen'inde bulunmaktadır. Yine Müslim'in Sahîh'i, Tirmizî'nin Câmi'i, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde bulunmakta olup, Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'i ve Nesâî'nin el-Mücteba'sında yer almamaktadır.

Söz konusu eserlerde yer alan Şevvâl orucu ile ilgili, el-Humeydî³³⁴, Dârimî³³⁵ ve İbn Mâce³³⁶, nin eserlerinde yer alan rivâyetler sened açısından sahih; Ebû Dâvud et-Tayâlisî³³⁷, Abdürrezzâk³³⁸, el-Humeydî³³⁹, Ahmed b. Hanbel³⁴⁰, Dârimî³⁴¹, Müslim³⁴², Ebû Dâvud³⁴³ ve İbn Mâce³⁴⁴, nin ilgili bölümlerinde bulunan rivâyetler hasen; yine

³²⁹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, h. no: 7922.

³³⁰ Bkz. *el-Bezzâr, Müsned*, X, 114, h no: 4178, XVI, 57, h no: 9097, XVI, 59, h no: 9098; Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme el-Muğîra b. es-Sâlih b. Bekir es-Sülemî en-Neysâbûrî, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, tahk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebu'l İslâmî, I-III, Beyrut, 1980/1400, III, 297, h no: 2114, III, 297, h no: 2115; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Ma'bed el-Büstî, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, tahk. Şuayb el-Arnâvud, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, I-XVIII, Beyrut 1991/1412, VIII, 398, h no: 3634, 3635; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l Kebîr*, IV, 134, h no: 3902, 3903, 3904, 3905, 3906, 3907, 3908, 3909, 3910, 3911, 3912, 3913, 3914, 3915, 3916; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, tahk. Tarık b. Ivazullah b. Muhammed-Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, I-X, Kâhire 1995/1415, III, 293, h no: 3192, V, 49, h no: 4640, V, 50, h no: 4642, V, 171, h no: 4979, VII, 315, h no: 7607, VII, 346, h no: 7685, VIII, 275, h no: 8622; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tahk. Muhammed Abdülkadir Atâ, 3. Baskı, I-X, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, IV, 483, h no: 8431, 8432, 8433.

³³¹ Bkz. *el-Bezzâr, Müsnedül-Bezzâr*, XVI, 59, h no: 9098; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, VII, 315, h no: 7607.

³³² Bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, V, 50, h no: 4642.

³³³ Bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l Evsat*, VIII, 275, h no: 8622.

³³⁴ el-Humeydî, *el-Müsned*, I, 370, h. no: 384.

³³⁵ Dârimî, *Savm*, 44.

³³⁶ İbn Mâce, *Sıyâm*, 33.

³³⁷ et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 486, h. no: 595.

³³⁸ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 315, h. no: 7918.

³³⁹ el-Humeydî, *Müsned*, I, 371, h. no: 385.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 280, 417.

³⁴¹ Dârimî, *Savm*, 44.

³⁴² Müslim, *Savm*, 204.

³⁴³ Ebû Dâvûd, *Sıyâm*, 59.

Abdürrezzâk³⁴⁵, Ahmed b. Hanbel³⁴⁶ ve Abd b. Humejd³⁴⁷, de bulunan bahse konu rivâyetler ise zayıf; Tirmizî³⁴⁸ de bulunan hadis de hasen-sahih'dir.

B. Şevvâl Orucu İle İlgili Rivâyetlerin Metin Açısından İncelenmesi

1. Rivâyetin Metin Tetkiki/Tenkidi:

Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetlerin sahâbî râvileri arasında; Ebû Eyyûb el-Ensârî, Câbir b. Abdullah, Sevbân, Ebû Hureyre³⁴⁹, İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah³⁵⁰ ve İbn Ömer³⁵¹ bulunmaktadır.

Abdürrezzâk'ın Musannef'in de Tâvus (101/726)'tan mürsel, Humejdî'nin rivâyetinde de ise Ebû Eyyûb el-Ensârî'den mevkûf olarak gelen rivâyetlerin haricindeki-ler, merfu olarak rivâyet edilmiştir. Abdürrezzâk'ın Musannef'inde ise, hocası Mamer b. Râşid'e Ramazan bayramı günlerinden sonra tutulan altı günlük oruç hakkında soru sorduğu ve Ma'mer b. Râşid'in bu soruya verdiği cevap yer almaktadır.

Araştırdığımız kaynaklarda Şevvâl orucu ile ilgili hadis, elli beş ayrı rivâyet şeklinde geçmekte, bunlardan otuz altısı Ebû Eyyûb el-Ensârî'den, yedisi Sevbân'dan, altısı Câbir b. Abdullah'tan, iki tanesi Ebû Hureyre'den, bir tanesi İbn Ömer'den, bir tanesi İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan, bir tanesi de Tâvus'tan rivâyet edilmiştir.

Konuyla ilgili rivâyetler, ilk bakışta Ramazan ayı orucu ve Şevvâl ayından altı gün oruç tutmak şeklinde birbiriyle bağlantılı iki ana bölümden oluşmaktadır. Hadislerin bu iki kısmı birbirine bağlı olarak serdedilmiş, sonuç olarak bu iki orucun beraberce sıyâmü'd-dehr anlamına geleceği veya ona benzetilebileceği belirtilmiştir.

Rivâyetlerde, “Şevvâl” kelimesi; ya bizatihi söz konusu kelimenin kullanılma-sıyla,³⁵² ya da “ba'del fitr”,³⁵³ “ba'dehünne”³⁵⁴ veya “eyyamin ba'dehu”³⁵⁵ şeklinde zarf

³⁴⁴ İbn Mâce, Sıyâm, 33.

³⁴⁵ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, h. no: 7919.

³⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 308, 324, 344.

³⁴⁷ Abd b. Humejd, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b.Humejd*, II, 182-183, h no: 1114.

³⁴⁸ Tirmizî, Savm, 53.

³⁴⁹ Bkz. *el-Bezzar, Müsnedül-Bezzar*, XVI, 59, h no: 9098; *et-Taberânî, el-Mu'cemu'l Evsat*, VII, 315, h no: 7607.

³⁵⁰ Bkz. *et-Taberânî, el-Mu'cemu'l Evsat*, V, 50, h no: 4642.

³⁵¹ Bkz. *et-Taberânî, el-Mu'cemu'l Evsat*, VIII, 275, h no: 8622.

³⁵² Bkz. *et-Tayalisi, Müsned*, I, 486, h. no: 595; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 315, h. no: 7918, IV, h. no: 7920, IV, h. no: 7921; *el-Humejdî, Müsned*, I, 371, h. no: 384, 385; Ahmed b. Hanbel, III, 308, 324, V, 417; Abd b. Humejd, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b.Humejd*, II, 182-183, h no: 1114;

ve zamir birlikte kullanılmak suretiyle, Ramazandan sonra gelen Şevvâl ayına dolaylı olarak işaretle bulunulmuştur. Hangi şekilde kullanırsa kullanılsın, altı gün oruç tutulması istenen ayın, fitr (Ramazan) bayramından sonra gelen ay olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Şevkânî (125/1854), rivâyette yer alan “ba’ del fitr”³⁵⁶ ifadesiyle, Ramazan bayramından sonraki günün, altı günden maksadın da, bayramın ikinci gününden yedinci günün sonuna kadar olan sürenin kastedildiğini ifade etmektedir.³⁵⁷

Konumuzla ilgili bazı rivâyetlerde, “sıyâmü’s-sene”,³⁵⁸ bazılarında, ”sâme ed-dehr”,³⁵⁹ şeklinde, bir kısmında, “sıyâmü’d-dehr”,³⁶⁰ kimi rivâyetlerde, “sâme es-sene, sıyâmü’s-sene”,³⁶¹ şeklinde, diğerlerinde ise, “temâmü’s-sene”³⁶² şeklinde lafız farklılıkları bulunmasına, bunlardan bazılarının isim, bazılarının da fiil şeklinde vaki olması-ra rağmen, genel olarak hepsi bir yıllık oruç anlamına gelmektedir.

İlgili rivâyetlerin bazı varyantlarında, mezhepler arasında Şevvâl orucunun nasıl tutulacağına ilişkin farklılıkların da doğmasına sebebiyet veren, “etbeahü” ve “mü-

Dârimî, Savm, 44; Müslim, Savm, 204; İbn Mâce, Sıyâm, 33; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 59; Tirmizî, Savm, 53; el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık b. el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, tahk. Âdil b. Sa'd, 1. Baskı, I-XVIII, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1430/2009, X, 114, h no: 4178, XVI, 57, h no: 9097; İbn Huzeyme, III, 297, h no: 2114; İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, VIII, 398, h no: 3634, 3635; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 134, h no: 3902, 3912, 3914-3916; et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, tahk. Tarık b. İvazullah b. Muhammed Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, I-X, Kâhire 1995/1415, III, 293, h no: 3192, V, 49, 50, 171, 171, h no: 4640, 4642, 4979, VIII, 275, h no: 8622; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tahk. Muhammed Abdülkadir Atâ, 3. Baskı, I-X, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, IV, 483, h no: 8431, 8432.

³⁵³ Bkz. Ahmed b. Hanbel, V, 280; İbn Mâce, Sıyâm, 33; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII, 315, h no: 7607.

³⁵⁴ Dârimî, Savm, 44.

³⁵⁵ İbn Huzeyme, III, 297, h no: 2115; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 483, h no: 8433.

³⁵⁶ Dârimî, Savm, 44.

³⁵⁷ Ahmed Abdurrahman el-Bennâ es-Sâatî, *Bulûğu'l-Emânî min Esrâri'l-Fethu'r-Rabbânî*, 2. Baskı, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, I-XIV, yy. t.y., X, 221.

³⁵⁸ et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 486, h. no:595; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 315, h. no: 7918, 7920; Ahmed b. Hanbel, III, 308, V, 280; İbn Huzeyme, III, 297, h no: 2115; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 134, h no: 3916.

³⁵⁹ Bkz. İbn Mâce, Sıyâm, 33; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 59; el-Bezzâr, *Müsned*, X, 114, h no: 4178, XVI, 57, h no: 9097; İbn Huzeyme, III, 297, h no: 2114; İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, VIII, 398, h no: 3634; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 134, h no: 3905, 3906, 3907, 3909, 3911, 3912; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 171, h no: 4979, VII, 346, h no:7685.

³⁶⁰ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, h. no:7921; el-Humeydî, *Müsned*, I, 370-371, h. no: 384, 385; Ahmed b. Hanbel, V, 417; Dârimî, Savm, 44; Müslim, Savm, 204; Tirmizî, Savm, 53; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 134, h no: 3902, 3903, 3908; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 483, h no: 8431.

³⁶¹ Ahmed b. Hanbel, III, 324, V, 280; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b.Humeyd*, II, 182-183, h no: 1114; İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, VIII, 398, h no: 3635; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 134, h no: 3904, 3910, 3913; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, III, 293, h no: 3192; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 483, h no: 8432.

³⁶² İbn Mâce, Sıyâm, 33; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 483, h no: 8433.

tetâbiaten” lafızları yer alırken,³⁶³ rivâyetlerin bir kısmında ise, bu lafızlardan ikisi de yer almamıştır.³⁶⁴

Araştırma konumuz olan rivâyet, genel olarak aynı lafızla yani, “Kim Ramazanı ve Şevvâl’den altı günü (oruç) tutarsa, senenin tamamını oruç tutmuş gibi olur” şeklinde yer almasına rağmen, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce’nin, Sevbân’dan nakillerinde,³⁶⁵ söz konusu rivâyetlerin zahirinden hareketle, altı günlük orucun Şevvâl ayı içinde olması da şart değildir.³⁶⁶ Çünkü İbn Mâce’nin Sünen’inde yer alan bab başlığında, “Şevvâl ayında altı gün oruç tutmak” ibaresi geçmesine rağmen, babın altında yer verdiği ilk rivâyetin lafzında, “şevvâl” ifadesi geçmemektedir. Rivâyetin metninde yer alan ayeti kerime ise,³⁶⁷ her iyiliğin on katının verileceğini hükme bağlamıştır. Ramazan orucundan ayrı olarak, Şevvâl ayının dışında bile altı gün oruç tutulunca, bu ayetin hükmü gereğince bu oruç, bütün yılın orucuna tekabül eder. Fakat rivâyette bulunan, “bayramdan sonra...” tabiri, Şevvâl ayını hatırlatmaktadır. Şu halde, yıllık orucun sevabını bir an önce elde etmek için Ramazan ayını takip eden Şevvâl ayında bu altı günlük oruç tutulmalıdır.³⁶⁸

Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetler arasında yer alan ve Taberânî’nin el-Mu’cemu’l-Evsat’ında bulunan metin, diğerlerinden farklı olarak, “Kim Ramazan orucunu tutar ve peşinden Şevvâl’den altı gün ilave ederse, annesinden doğduğu gün gibi günahlarından kurtulur”³⁶⁹ ifadesiyle yer almakta, böylece söz konusu rivâyette, bu orucu tutmanın neticesinde elde edilecek mükâfata da işaret edilmektedir.

³⁶³ et-Tayâlisî, *Müsned*, I, 486, h. no: 595; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 315, h. no: 7918, 7920, 7921; el-Humeydî, *Müsned*, I, 371, h. no: 384, 385; Ahmed b. Hanbel, V, 417; Dârimî, *Savm*, 44; Müslim, *Savm*, 204; İbn Mâce, *Sıyâm*, 33; Ebû Dâvûd, *Sıyâm*, 59; Tirmizî, *Savm*, 53; el-Bezzâr, *Müsned*, XVI, 57, h no: 9097, X, 114, h no: 4178; el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, IV, 483, h no: 8431; İbn Huzeyme, III, 297, h no: 2114; İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, VIII, 398, h no: 3634; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, h no: 3902, 3903, 3905, 3906, 3908, 3909, 3911, 3912, 3913, 3914, 3915, 3916; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, V, 50, h no: 4642, 171, h no: 4979, VII, 346, h no: 7685, VII, 315, h no: 7607, VIII, 275, h no: 8622.

³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 308, 324, 344, V, 280; Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b. Humeyd*, II, 182-183, h no: 1114; Dârimî, *Savm*, 44; İbn Mâce, *Sıyâm*, 33; İbn Huzeyme, III, 297, h no: 2115; İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, VIII, 398, h no: 3635; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, h no: 3904, 3907, 3910; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, III, 293, h no: 3192, V, 49, h no: 4640; el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, IV, 483, h no: 8432, 8433.

³⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 280; İbn Mâce, *Sıyâm*, 33.

³⁶⁶ Haydar Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., I-X, İstanbul 1983, IV, 620.

³⁶⁷ En’am, 6/160.

³⁶⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, IV, 620.

³⁶⁹ et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, VIII, 275, h no: 8622.

Hız. Peygamber (s.a.v.), senenin tamamının oruçlu geçirilmesini istememiştir.³⁷⁰ Zira bu şekilde tutulacak bir oruç, kişinin yorgunluğuna, bitkinliğine sebebiyet vererek, diğer vazifelerini de yerine getirmesine mani olur.³⁷¹ Nitekim Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın, bütün bir seneyi oruçlu geçirdiğini haber alan Hız. Peygamber, Abdullah'ı bu konuda uyardı, ibâdetlerde i'tidali esas alması gereğini beyan ederek, nasıl oruç tutacağına dair onu bilgilendirmiştir.³⁷² Ayrıca Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetlerde de, Hız. Peygamber, sıyâmü'd-dehr (senenin tamamını oruçla geçirmek) yerine, Ramazan ayında farz olan orucu tamamladıktan ve Ramazan bayramından sonra, Şevvâl ayı içinde tutulacak altı günlük oruçla beraber, kişinin sanki bütün seneyi oruç tutmuş gibi olacağını, çünkü yapılan bir iyiliğe karşılık, on sevabın verileceğini belirtmiş, böylece senenin tamamının oruçlu geçirilmişçesine sevap alınacağına vurgu yapmıştır.

Ayrıca hadis usulü kitaplarında musahhaf örneği olarak verilen ve araştırma konumuz olan rivâyette, “sitten” kelimesi Ebû Bekr es-Sûlî (243/838) tarafından, “şey'en” şeklinde, hatalı olarak rivâyet edilmiş, hadisin anlamını değiştirecek tarzda³⁷³ kelimenin yazılışında “tashîfü's-sem' ” şeklinde değişiklik yapılmıştır.³⁷⁴

2. Rivâyet İle İlgili Fıkhî Meseleler:

Şevvâl ayından altı gün oruç tutmanın hükmü hususunda konuyla ilgili rivâyetlerden ötürü, farklı görüşler ileri sürülmüştür. İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Dâvûd ez-Zâhirî, Şevvâl ayında altı gün oruç tutmanın müstehab olduğu görüşündedirler.³⁷⁵ Söz konusu mezhep imamları, Şevvâl ayı orucunun meşruiyetindeki hikmeti de, ilgili orucu, farz namazlara bağlı sünnet namazlara benzeterek, “*Nasıl ki sünnet namazlar, farz namazlardaki bazı noksanlıkları giderirse, Şevvâl ayında tutulan oruç*

³⁷⁰ İbn Mâce, Sıyâm, 28; Nesâî, Sıyâm, 71.

³⁷¹ Safâü'd-Davî Ahmed el-Adevî, *İhdâü'd-Dibâce bi Şerhi Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü Dâru'l-Yakîn, I-V, yy. t.y., II, 375.

³⁷² Müslim, Sıyâm, 182.

³⁷³ Mana şöyle değişir: “Kim Ramazan'ı tutar ve ardından Şevvâl ayından bir şey/miktar eklerse bütün seneyi oruçlu geçirmiş gibi olur.”

³⁷⁴ İbnü's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 282; es-Süyûtî, *Tedrîb*, II, 649.

³⁷⁵ Halil Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-Mechûd fi Halli Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut t.y., I-XX, XI, 299; el-Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, III, 389.

da, *Ramazan orucu tutulurken meydana gelen bazı kusurları onarır*”³⁷⁶ ifadeleriyle açıklamışlardır.

Ebû Hanife (150/767), İmam Mâlik ve İmam Ebû Yûsuf (183/798) ise, Şevvâl ayından altı gün oruç tutmayı mekruh saymışlardır. Hatta İmam Mâlik, Muvatta’da, “*İlim ve fıkıh ehlerinden hiç kimseye Şevvâl ayından altı gün oruç tutarken rastlamadım, ilim ehli, câhil kimselerin Ramazandan olmayan bu orucu Ramazan ayına ekleyerek, bidat çıkarmalarından korktukları için, bu orucu mekruh saymışlardır*” demiştir.³⁷⁷ Ancak İmam Mâlik’in bahse konu orucu, hiç kimsenin tuttuğunu görmediğini belirtmesi, Şevvâl orucunu tutmanın kerâhiyetine delil teşkil etmez. Çünkü bu konuda herhangi bir muaraza söz konusu olmaksızın, sünnet sabit olmuştur.³⁷⁸

Mâlîki mezhebi fukahası da, Şevvâl ayında tutulan orucun, bayram gününe bitştirilmek suretiyle tutulmasının İmam Mâlik tarafından kerih görüldüğünü ifade etmişlerdir. Zira bu şekildeki bir uygulama, bahse konu orucun farz olduğuna dair bir inanca da sevkedebilir.³⁷⁹ Ebû Muhammed el-Münzirî, “*İnsanları sahura kaldıranlar, adetleri olduğu üzere sahura kaldırmak için kullandıkları aletleri ve Ramazandaki uygulamaları altıncı günün sonuna kadar devam ettiriyorlar, ancak altı günün sonunda bayram yapıyorlardı*” şeklindeki açıklamasıyla da, İmam Mâlik’in bu konudaki endişesinin arap olmayanlar arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu durumu, farz namazı kılan ve araya fasıla koymaksızın, hemen peşinden nafîle kılmaya başlayan kimsenin olayı da desteklemektedir. Nitekim Hz. Ömer, farz namazı kılıp hemen peşinden nafîle kılmak isteyen bir kişinin yanına giderek söz konusu kişiyi, farz namaz ile nafîle namazın arası belli oluncaya kadar oturması konusunda uyarmıştır. Olayın devamında da Hz. Ömer, “*Bu tür davranışlar sebebiyle bizden öncekiler helak olmuştur*” şeklinde bir uyarıda bulunmuştur. Hz. Ömer’in bu sözünü duyan Hz. Peygamber (s.a.v.) de, “*Ey Hattaboğlu, Alah seni doğruya iletti/doğru konuştun*” buyurmak suretiyle, onun ilgili davranışını onaylamıştır.³⁸⁰ Hz. Ömer’in bu şekilde davranmasının amacı, farz ile nafîlelerin araya bir fasıla konulmadan birleştirmesi durumunda, zamanla, câhil kim-

³⁷⁶ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrud Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd*, II. Baskı, I-X, Beyrut 1394, X, 191.

³⁷⁷ Muvatta, I, 311.

³⁷⁸ es-Sâatî, *Buluğu'l-Emânî*, X, 221-222.

³⁷⁹ Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâid-i Müslim*, tahk. Yahyâ İsmâil, Dâru'l-Vefâ, 1. Baskı, I-VIII, Mısır 1998/1419, IV, 139.

³⁸⁰ Ebû Dâvûd, *Salât*, 192; el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 93.

selerin nafîle olan bir ibâdetin farzdan bir parça olduğunu zannetmelerini önlemektir.³⁸¹ Hatta Şa'ban ayının yarısından sonra Ramazan ayı orucu ile karışmasını önlemek amacıyla, oruç tutmak nehyedilmiştir. Dolayısıyla aynı amaca matuf olmak üzere, Ramazan ayının akabindeki orucun, Ramazan ayına bitişik bir şekilde tutulması uygun görülmemiştir.³⁸² Ramazan orucu ile Şevvâl orucunu ayırmak için Ramazan bayramının yeterli olduğu, Ramazandan önce, Şaban ayının sonunda oruç tutmanın kerahiyeti ile Şevvâl ayında oruç tutulmasının karıştırılmaması gerektiği, çünkü Ramazan ayı ile Şevvâl arasını ayırteden Ramazan bayramının olduğu da belirtilmiştir.³⁸³

Mâlikî fukahâsından kimileri de, İmam Mâlik'e konuyla ilgili hadisin ulaşmamış olması veya ona göre bu konuyla ilgili bir hadisin sabit/sahih olmaması sebebiyle, bu orucu tutmayı mekruh gördüğünü söylerler.³⁸⁴ Ancak söz konusu rivâyet Medenîdir. Dolayısıyla tartışma, bu hadisin râvilerinden Sa'd b. Saîd ile ilgilidir. Zira söz konusu râvi hakkında, "zaîfü'n cidden" şeklinde bir ifade kullanılmış, bundan dolayı İmam Mâlik, bahse konu râviye itimad etmeyerek onun rivâyetini reddetmiştir.³⁸⁵ Buhârî de, söz konusu Şevvâl orucu ile ilgili rivâyete, senedinde yer alan râvi Sa'd b. Saîd sebebiyle Sahîh'inde yer vermemiştir.³⁸⁶

Mutarrif (141/756) ise; "*İmam Mâlik'in bu orucu kendisinin tuttuğunu, bu orucu kerih görmesinin sebebi olarak da, câhil kimselerin söz konusu orucu Ramazana katmalarını önlemek için olduğunu, yoksa İmam Mâlik'in bu orucu tutanları nehyemediğini*"³⁸⁷ belirterek, İmam Mâlik'in davranışına işaret etmiştir. Ayrıca rivâyetlerde yer alan "sümme" edatı terâhî ifade eder ve Şevvâl orucunun, oruç tutulması haram olan günlerden yani bayram günlerinden sonra tutulması gerektiğini de anlatır.³⁸⁸

³⁸¹ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 93.

³⁸² Bkz. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 93-94.

³⁸³ Reşîd Ahmed el-Kenkûhî, *el-Kevkebü'd-Durrî alâ Câmiu't-Tirmizî*, tahk. Muhammed Zekeriyya b. Muhammed Yahya el-Kândehevî, Matbatü Lecneti'l-Ulema, I-IV, Hindistan 1975/1395, II, s.61.

³⁸⁴ Kâdi İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, IV, 139.

³⁸⁵ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 89.

³⁸⁶ Bkz. el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 91.

³⁸⁷ el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 89.

³⁸⁸ Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üremî el-Alevî el-Hererî eş-Şâfiî, *el-Kevkebu'l-Vehhâc ver-Ravda'l Behhâc fi Şerhi Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, Dâru Tavkı'n-Necât, 1. Baskı, I-XXVI, Beyrut 2009/1430, XIII, 192.

Şevvâl ayında altı gün oruç tutmak, İmam Ebû Hanife'ye göre ister ard arda ister ayrı ayrı olsun mekruhtur. Ebû Yûsuf ise, birbiri ardınca tutulmasını mekruh telakkî etmiş, ancak sonraki Hanefî fakihler, bunda herhangi bir mahzur görmemişlerdir.³⁸⁹

Şevvâl ayında tutulacak altı günlük orucun tutulma zamanı ile ilgili olarak İmam Şâfiî, efdal olan Ramazan bayramının hemen peşinden tutulmasıdır. Ancak ayrı ayrı tutulur veya Şevvâl ayının ilk zamanlarında değil de ay içinde herhangi bir vakitte tutulsa sünnetin aslına sadık kalınmış olunacağını belirtir. Ahmed b. Hanbel ise bayramdan hemen sonra tutulması ile daha sonra tutulması arasında fark olmadığını ifade etmektedir.³⁹⁰ Ancak Şevvâl orucunun, ayın ilk günlerinde değil de ayın ortalarında tutulması, ortaya çıkması mümkün bidatleri engelleme açısından daha uygundur.³⁹¹

Sonuç

Şevvâl orucu ile ilgili rivâyet, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'i, Abdürrez-zâk'ın Musannef'i, el-Humeydî, Ahmed b. Hanbel ve Abd b. Hümejd'in Müsnedleri ayrıca Dârimî'nin Sünen'inde yer almaktadır. Yine kütüb-i sitte dönemi kaynaklarında Müslim'in Sahîh'i, Tirmizî'nin Câmi'i, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde bulunmakta, buna karşılık Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'i ve Nesâî'nin el-Mücteba'sında yer almamaktadır. Dolayısıyla Şevvâl orucu olarak bilinen rivâyet, gerek kütüb-i sitte gerekse kütüb-i sitte öncesi pek çok kaynakta yer almakta ve bazı tarikleri için sahih, bazı tarikleri hasen ve bazı varyantları için de zayıf hükmü verilebilir.

Yine söz konusu rivâyetlerden bazılarında, farklı fikhî hükümlerin ortaya çıkmasına sebep teşkil edecek şekilde değişik lafızlar da yer almıştır.

Şevvâl orucu ile ilgili olarak kaynaklarımızda belli bir sebep-i vurûd yer almasa da sahâbeden kimilerinin ısrarla senenin tamamını oruçlu geçirme isteklerine cevap olarak, Hz. Peygamber'in altı günlük oruçla birlikte bütün bir seneyi oruçlu geçirileceğini ifade etmesi, söz konusu rivâyet için bir sebep olarak değerlendirilebilir.

Buhârî, söz konusu Şevvâl orucu ile ilgili rivâyetin senesinde yer alan râvi Sa'd b. Saîd sebebiyle ilgili rivâyete Sahîh'inde yer vermemiştir. Aynı zamanda yukarıda zikredilmiş olan bazı sebeplerden dolayı İmam Mâlik de Muvatta'da bahse konu rivâyete-

³⁸⁹ Zeynüddin İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dakâik*, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, II. Baskı, I-VIII, yy. t.y, II, 278.

³⁹⁰ es-Sübkî, *el-Menhel*, X, 191.

³⁹¹ İbnü'l-Arabî, *Arıdatü'l-Ahvezî*, III, 229-230.

te yer vermemiş ve “Hiçbir ilim erbabının bu orucu tuttuğunu görmediğini” ifade ederek, söz konusu oruçla ilgili ortaya çıkan bir takım bidat tarzı davranışların önüne geçmek için de mekruh hükmünü vermiştir. Şevvâl ayında altı gün oruç tutmayı, İmam Ebû Hanife, ister ard arda ister ayrı ayrı olsun mekruh olarak görmüş, Ebû Yûsuf ise, birbiri ardınca tutulmasını mekruh telakkî etmiştir. Ancak sonraki Hanefî fakihler, bunda herhangi bir mahzur görmemişlerdir. Dolayısıyla Şevvâl orucunun, ayın ilk günlerinde değil de ortalarında tutulması, ortaya çıkması mümkün bir takım bidatleri engelleme açısından daha uygun olacaktır.

Kaynakça

- A. J. Mensing Wensinck, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n Nebevî*, I-VII, Mektebetü Barbel, Londra 1936.
- Abd b. Humejd, Ebû Muhammed Abdü'l-Hamîd b. Humejd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsned-i Abd b.Humejd*, Dâru Belensiye, 2. Baskı, I-II, Riyâd 2002.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, 1. Baskı, I-XII, el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1972/1391.
- Adevî, Safâü'd-Davî Ahmed el-Adevî, *İhdâü'd-Dibâce bi Şerhi Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü Dâru'l-Yakîn, I-V, yy. t.y.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, I-VI, Kâhire t.y.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., I-IV, İstanbul 1995.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd maa Şerhu'l-Hâfiz İbn Kayyım el-Cevziyye*, tahk. Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, 2. Baskı, I-XIV, Medîne 1969/1388.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tahk. Muhammed Abdülkadir Atâ, 3. Baskı, I-X, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık b. el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, tahk. Âdil b. Sa'd, 1. Baskı, I-XVIII, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1430/2009.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muğîra el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu'l-Müsned es-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resûlillâhi ve Sünenihi ve Eyyâmihî*, tahk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, I-IX, 1. Baskı, yy. 1422.

....., *et-Târîhü'l-Kebîr*, I-IX, yy. t.y.

Bûsîrî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ebû Bekir Abdurrahman b. İsmâîl el-Kinânî el Bûsîrî, *Zevâid-ü İbn Mâce ale'l-Kütüb-ü Hamse*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993/1414.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Berâm ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, tahk. Hüseyin Selîm Esedü'd-Dârânî, Dâru'l-Muğnî, 1. Baskı, I-IV, Riyâd 2000/1421.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî es-Sicistânî, *Kitâbü's-Sünen*, tahk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, 2. Baskı, I-VI, Beyrut 2004/1425.

el-Mevsûatü'l Fıkhîyye, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'l-İslâmiyye, 1. Baskı, I-XL, Küveyt 1993/1413.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar, 2. Baskı, İstanbul 2005.

Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., I-X, İstanbul 1983.

Hererî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üremî el-Alevî el-Hererî eş-Şâfiî, *el-Kevkebu'l-Vehhâc ve'r-Ravda'l-Behhâc fi Şerhi Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, Dâru Tavkî'n-Necât, 1. Baskı, I-XXVI, Beyrut 2009/1430.

Hümeydî, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr el-Kureşî el-Hümeydî, *Müsned*, tahk. Hüseyin Selîm Esed, 1. Baskı, I-II, Dâru's-Sükâ, Dimeşk, 1996.

- İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullah b. Udeyy (Adıyy) el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duâfâi'r-Ricâl*, tahk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcud-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-IX, Beyrut ty.
- İbn Ebû Hâtım, Abdurrahman İbn Ebû Hâtım, *Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, I-IX, Beyrut 1953/1373.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetü's-Selefiyye, I-XIII, yy. t.y.
-, *Takrîbü't-Tehzîb*, tahk. Ebu'l-Eşbâl Ahmed Şâgîf el-Bâkistânî, Dâru'l-Âsime, yy. t.y.
-, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Müessesetü'r-Risâle, I-IV, Beyrut t.y.
- *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavnîhi Nühbetü'l-Fiker*, tahk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahîlî, 1. Baskı, Riyad 2001/1422.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Ma'bed el-Büsti, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân*, tahk. Şuayb el-Arnâvud, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, I-XVIII, Beyrut 1991/1412.
-, *Kitâbü's-Sikât*, tahk. Muhammed Abdü'l-Muîd Hân, Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, I-X, y.y. 1973/1393.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme el-Muğîra b. es-Sâlih b. Bekir es-Sülemî en-Neysâbûrî, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, tahk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, I-III, Beyrut, 1980/1400.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Zeyd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, tahk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, Dâru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, I-II, Kâhire t.y.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdr, I-XV, Beyrut t.y.
- İbn Nuceym, Zeynüddin İbrahim b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dakâik*, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, II. Baskı, I-VIII, yy. t.y.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tahk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, I-XI, Beyrut 1998/1418.

- İbnü's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrazûrî, *Ulûmu'l-Hadîs*, tahk. Nurettin Itr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998.
- Iclî, Ebu'l-Hasen Abdullah b. Sâlih el-Iclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, tahk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, I-II, yy. ty.
- Kâdi İyâz, Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâid-i Müslim*, tahk. Yahyâ İsmâil, Dâru'l-Vefâ, 1. Baskı, I-VIII, Mısır 1998/1419.
- Kenkûhî, Reşîd Ahmed el-Kenkûhî, *el-Kevkebü'd-Durrî alâ Câmiu't-Tirmizî*, tahk. Muhammed Zekeriyya b. Muhammed Yahya el-Kândehevî, Matbatü Lecneti'l-Ulema, I-IV, Hindistan 1975/1395.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay. 1992.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, I-II, Beyrut, 1985/1406.
- Mizzî, Cemaleddîn Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâir-Ricâl*, tahk. Beşar Avvad Ma'ruf, 1. Baskı, I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.
- Mübârekfûrî, Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmiü't-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Fikr, yy., t.y.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, tahk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, I-V, Beyrut t.y.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî en-Nesâî, *el-Müctebâ*, tahk. Abdü'l-Fettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, I-IX, Haleb t.y.
- Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, el-Matbaatü'l-Mısriyye, 1. Baskı, I-XVIII, Ezher 1929/1347.
- Polat, Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDV. Yay. Ankara 1985.
-, "Hadisde Metin Tenkidi I", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri 199, sayı: 6, s. 126.
- Sâatî, Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, *Bulûğu'l-Emânî min Esrâri'l-Fethi'r-Rabbânî*, 2. Baskı, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, I-XIV, yy. t.y.

- Safedî, Salâhuddîn Halil b. Aybeg b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, tahk. Ahmed el-Arnâvud-Mustafa Türkî, Dâru İhyâu't-Türâs el-Arabî, I-XXIX, Beyrut 1420/2000.
- Sandıkçı, Kemal, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1991.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-Mechûd fi Halli Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrud Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd*, II. Baskı, I-X, Beyrut 1394.
- Süyûtî, Celâleddîn es-Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbü'n-Nevevî*, tahk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Fârayâbî, Mektebetü'l-Kevser, 2. Baskı, I-II, Beyrut 1415.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, tahk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiye, 2. Baskı, I-XXV, Kâhire 1415/1994.
-, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, tahk. Tarık b. İvazullah b. Muhammed Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, I-X, Kâhire 1995/1415.
- Tahhân, Mahmûd et-Tahhân, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Meârif, 11. Baskı, Riyâd 1432/2011.
- Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî, *Müsned-ü Ebû Dâvûd et-Tayâlisî*, tahk. Muhammed b. Abdül Muhsin et-Türkî, 1. Baskı, I-IV, Dâru Hicr 1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2. Baskı, I-V, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1397/1977.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV. Yay., Ankara 1992.
- Yıldırım, Enbiya, *Hadiste Metin Tenkidi*, Rağbet Yay., İstanbul 2009.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, I-IV, Beyrut ty.

....., *Siyeru A'lâmin-Nübelâ*, tahk. Ali Ebû Zeyd, 2. Baskı, I-XXV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1982.

....., *Tezkiratü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, I-V, Beyrut 1998/1419.